

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту

Кафедра міжнародних економічних відносин

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Петрушенко Ю.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійної програми «Міжнародні економічні відносини»

на тему «ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКСПОРТНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ В
УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ»

Здобувача вищої освіти 4 курсу _____ А.С. Педос
(номер курсу) (підпис) (ініціали, прізвище)
групи Ме-91а
(шифр групи)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Керівник к.е.н., доц. _____ М.Д. Домашенко
(посада, науковий ступінь) (підпис) (ініціали, прізвище)

Суми – 2023 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту

Кафедра міжнародних економічних відносин

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
(спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»)

здобувачу 4 курсу, групи Ме-91а
(номер курсу) (шифр групи)

Педос Аліни Сергіївни

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи Особливості управління експортним потенціалом в Україні: сучасні реалії / Features of export potential management in Ukraine: modern realities затверджена наказом по університету від «11» травня 2023 року №0484-VI
2. Термін подання здобувачем закінченої роботи «6» червня 2023 року.
3. Мета кваліфікаційної роботи: концептуальне обґрунтування теоретичних, методичних та науково-практичних рекомендацій щодо формування та розвитку експортного потенціалу України для активізації її залучення до системи світогосподарських зв'язків в умовах воєнного часу та європейської інтеграції.
4. Об'єкт дослідження: експортний потенціал України в сучасних реаліях воєнного часу.
5. Предмет дослідження: система економічних відносин в процесі формування та використання експортних можливостей України щодо нарощення її експортного потенціалу в умовах воєнного часу.
6. Кваліфікаційна робота виконується на матеріалах Державної служби статистики України, Національного банку України, Світового банку, електронних наукових ресурсів та офіційних сайтів.
7. Орієнтовний план кваліфікаційної бакалаврської роботи, терміни подання розділів керівникові та зміст завдань для виконання поставленої мети.

Розділ 1 Теоретичні основи управління експортним потенціалом країни (30.04.23 року)

У розділі 1: досліджується сутність експортного потенціалу, його структура та роль в розвитку національної економіки; визначаються особливості формування та нарощення експортного потенціалу країни; здійснюється узагальнення підходів до оцінювання експортного потенціалу країни.

Розділ 2 Діагностика реалізації експортного потенціалу та перспективи його розвитку в Україні (15.05.2023 року)

У розділі 2: провести аналіз динаміки експорту товарів-послуг з України та оцінити їх потенціал; узагальнити проблеми та перешкоди в реалізації експортного потенціалу України в сучасних реаліях; визначити перспективи та запропонувати заходи розвитку експортного потенціалу України, провести оцінку їх ефективності.

8. Консультації щодо роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Домашенко М.Д., к.е.н., доцент каф. МЕВ	05.04.2023	05.04.2023
2	Домашенко М.Д., к.е.н., доцент каф. МЕВ	24.04.2023	24.04.2023

9. Дата видачі завдання: «5» квітня 2023 року

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавр
на тему

«ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКСПОРТНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ В
УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ»

здобувача Педос Аліни Сергіївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

Основний зміст кваліфікаційної бакалаврської роботи викладено на 45 сторінках, зокрема список використаних джерел із 53 найменувань, який розміщено на 6 сторінках. Робота містить 7 таблиць, 10 рисунків, 5 формул, а також 5 додатків, розміщених на 5 сторінках.

Основною метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є концептуальне обґрунтування теоретичних, методичних та науково-практичних рекомендацій щодо формування та розвитку експортного потенціалу України для активізації її залучення до системи світогосподарських зв'язків в умовах воєнного часу та європейської інтеграції.

Об'єкт дослідження: експортний потенціал України в сучасних реаліях воєнного часу.

Предмет дослідження: система економічних відносин в в процесі формування та використання експортних можливостей України щодо нарощення її експортного потенціалу в умовах воєнного часу.

Методи дослідження: У ході виконання роботи застосовувалися методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, логічного та статистичного аналізу, графічного відображення даних, методи математичної статистики, зокрема кореляційно-регресійний аналіз для моделювання розвитку експортного потенціалу України на прогностичний період.

Інформаційну базу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених в області світової економіки та експортної діяльності країни, формування та використання експортного потенціалу та його оцінювання. Основу

статистичних даних склали звіти Державної служби статистики України, Національного банку України та Світового банку (World Bank Data). Для оцінки сучасних реалій експортної діяльності України використовувалися наукові публікації та висновки експертів та представників експортерів.

Основними науковими результатами роботи є:

- 1) визначення сутності та розробка авторської категорії «експортний потенціал країни»;
- 2) визначення принципів, факторів та етапів процесу формування та розвитку експортного потенціалу країни
- 3) формування основних підходів до оцінювання експортного потенціалу;
- 4) аналіз експорту товарів та послуг з України, оцінка експортного потенціалу, проблем та перешкод на шляху його максимального використання;
- 5) узагальнення перспектив та розробка заходів розвитку експортного потенціалу України, побудова моделі та оцінка ефективності.

Практичне значення роботи полягає в тому, що проведений в її рамках аналіз стану експорту товарів та послуг в умовах зовнішньої агресії, а також розроблена система заходів та здійснене моделювання можуть бути використані для розробки загальнонаціональної експортної стратегії України на довгостроковий період.

Результати апробації основних положень кваліфікаційної бакалаврської роботи розглядали на Міжнародні економічні відносини та сталий розвиток : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19 травня 2023 року / за заг. ред. Ю.М. Петрушенко, М.Д. Домашенко – Суми : Сумський державний університет, 2023.

Ключові слова: ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ЕКСПОРТ ТОВАРІВ, ЕКСПОРТ ПОСЛУГ, ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ; МОДЕЛЮВАННЯ ЕКСПОРТУ

Рік складання кваліфікаційної роботи – 2023

Рік захисту кваліфікаційної роботи – 2023.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКСПОРТНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ КРАЇНИ	10
1.1 Поняття, складові та роль експортного потенціалу держави	10
1.2 Формування та розвиток експортного потенціалу країни	16
1.3 Підходи до оцінювання експортного потенціалу національної економіки ..	22
2. ДІАГНОСТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	28
2.1 Аналіз динаміки експорту товарів-послуг України та оцінювання їх потенціалу	28
2.2 Проблеми та перешкоди в реалізації експортного потенціалу України в сучасних реаліях	35
2.3 Перспективи та можливості розвитку експортного потенціалу України та оцінка їх ефективності	41
ВИСНОВКИ.....	50
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	52
ДОДАТКИ.....	58

ВСТУП

У сучасних умовах перетворення ринків на єдиний глобальний механізм ефективна діяльність економічної системи країни розглядається не лише як метод взаємодії національної економіки зі світовою, а й як результативний спосіб формування конкурентних переваг держави на світовій арені. Рушійною силою включення національних та регіональних економік у світовий відтворювальний процес, а також у систему глобального торговельного співробітництва є зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання різного рівня.

В економічній науці широко застосовується поняття експортного потенціалу, яке використовується при описі поточного стану та характеристики можливих тенденцій та перспектив розвитку досліджуваних об'єктів. Цей термін активно застосовується не лише на рівні окремого підприємства чи інтегрованої бізнес-структури, яка складається з декількох пов'язаних суб'єктів господарювання, чи рівні конкретної галузі або регіону, але також і на рівні економічної системи країни загалом. Саме вивченню експортного потенціалу країни та особливостей його реалізації в Україні в умовах воєнного часу присвячено це дослідження, яке має вкрай велике значення для визначення перспективних напрямів підтримки національної економіки за рахунок зовнішніх ринків.

Наукова розробка та дослідження ролі зовнішньої торгівлі країни та її експортного потенціалу, підходів до здійснення експортної політики та відображення цих процесів у світовій економічній думці знайшли відображення та були досліджені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: Н.М. Байдала, С.В. Бестужева, С.О. Біла, Г.О. Герасименко, Т.М. Дорошенко, О.А. Єрмаков, М.І. Злидник, С.М. Козьменко, Д.В. Марченко, А.Д. Пілько, Є.С. Радченко, В.С. Хачатурян, Т.М. Циганкова, О.А. Шестакова та ін. Однак не дивлячись на великий внесок у розгляд питань управління експортним потенціалом країни поданими вище вченими необхідно зазначити, що сучасні

реалії воєнного часу в Україні вимагають пошуку нових шляхів та підходів до формування та використання експортного потенціалу, що актуалізує необхідність подальшого дослідження зазначеної проблематики і, відповідно, зумовило формування мети та завдань дослідження.

Об'єктом дослідження виступає експортний потенціал України в сучасних реаліях воєнного часу.

Предметом дослідження є система економічних відносин в процесі формування та використання експортних можливостей України щодо нарощення її експортного потенціалу в умовах воєнного часу.

Мета кваліфікаційної роботи полягає в концептуальному обґрунтуванні теоретичних, методичних та науково-практичних рекомендацій щодо формування та розвитку експортного потенціалу України для активізації її залучення до системи світогосподарських зв'язків в умовах воєнного часу та європейської інтеграції.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд задач теоретичного та практичного спрямування:

- дослідити сутність експортного потенціалу, його структуру та роль в розвитку національної економіки;
- визначити особливості формування та нарощення експортного потенціалу;
- узагальнити підходи до оцінювання експортного потенціалу країни;
- провести аналіз динаміки експорту товарів-послуг з України та оцінити їх потенціал;
- узагальнити проблеми та перешкоди в реалізації експортного потенціалу України в сучасних реаліях;
- визначити перспективи та запропонувати заходи розвитку експортного потенціалу України, провести оцінку їх ефективності.

Дослідження в роботі проводилося на основі системного аналізу об'єкта дослідження, а також ретроспективного та компаративного аналізу експорту України порівняно з іншими країнами. У ході виконання роботи застосовувалися

методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, логічного та статистичного аналізу, графічного відображення даних, методи математичної статистики, зокрема кореляційно-регресійний аналіз для моделювання розвитку експортного потенціалу України на прогностичний період.

Інформаційну базу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених в області світової економіки та експортної діяльності країни, формування та використання експортного потенціалу та його оцінювання. Основу статистичних даних склали звіти Державної служби статистики України, Національного банку України та Світового банку (World Bank Data). Для оцінки сучасних реалій експортної діяльності України використовувалися наукові публікації та висновки експертів та представників експортерів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що проведений в її рамках аналіз стану експорту товарів та послуг в умовах зовнішньої агресії, а також розроблена система заходів та здійснене моделювання можуть бути використані для розробки загальнонаціональної експортної стратегії України на довгостроковий період.

Результати апробації основних положень кваліфікаційної бакалаврської роботи розглядали на Міжнародні економічні відносини та сталий розвиток : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19 травня 2023 року / за заг. ред. Ю.М. Петрушенко, М.Д. Домашенко – Суми : Сумський державний університет, 2023.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКСПОРТНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ КРАЇНИ

1.1 Поняття, складові та роль експортного потенціалу держави

Пошук напрямів економічного розвитку з урахуванням можливостей, що надаються світовою економікою у процесі глобалізації, актуалізує питання зовнішньої торгівлі країн та регіонів, зокрема їх експортної діяльності. Розглядаючи цю категорію як чинник економічного зростання, що впливає на інтеграцію країни у світове господарство, не можна не погодитися з думкою Г.О. Герасименко, яка зазначає, що «експорт набуває ознак потенціалу, тобто прихованої здатності забезпечувати досягнення поставленої мети та вирішення певної проблеми у суспільному розвитку» [10, с. 22-26].

У процесі виявлення сучасних проблем розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни важливо чітко визначитися із сутністю та змістом такого поняття як «експортний потенціал». Дослідження та розробка експортного потенціалу передбачає розкриття суті даної категорії для визначення складових та факторів впливу, а також пошуку методів, механізмів, засобів управління для досягнення цілей розвитку національної економіки.

В економічній літературі представлена достатньо велика кількість визначень поняття «експортний потенціал», але водночас відсутнє єдине усталене трактування даної економічної категорії, що ускладнює можливості управління процесом його формування та розвитку на рівні країни. Тому необхідно визначитися з понятійно-категоріальним апаратом, а також дослідити та систематизувати різні теоретичні підходи до розкриття сутності та змісту поняття «експортний потенціал» у контексті його вивчення на рівні країни.

Варто погодитися з думкою І.Ю. Чернявського відносно того, що різночитання та багатогранність наукових підходів, відсутність чіткої методологічної бази оцінки та універсальних рішень в управлінні експортним

потенціалом пов'язані з двома основними аспектами. По-перше, сутнісним об'єднанням понять «експорт» і «потенціал», причому в цій парі основну теоретичну та методичну невизначеність задає така складова як «потенціал». По-друге, загально визнана важливість та пряма залежність між експортним потенціалом та економічним зростанням країни. В даному випадку експортний потенціал не стільки пов'язаний з отриманням доходу з-за кордону, як впливає на можливості розвитку та самореалізації національної економіки [48, с. 16-17].

Використання терміна «потенціал» як економічної категорії стосовно економічних систем призвело до появи поняття «економічний потенціал». Вперше поняття економічного потенціалу почало широко використовуватися з кінця 70-х – початку 80-х ХХ століття. В результаті економічний потенціал постає як сукупність функцій, з допомогою яких господарюючий суб'єкт реалізує своєї діяльності власні здібності і можливості розвитку, використовуючи наявні матеріальні і нематеріальні ресурси, рахунок чого забезпечується виробництво і реалізація/надання конкурентоспроможної продукції/послуги на ринку, що дозволяє максимально задовольняти запити споживачів [8, с. 1-14].

Розширення географії міжнародного бізнесу, що почалося з кінця ХХ століття, залучення до цього процесу все більшої кількості національних економік, збільшення чисельності людей, залучених у сферу зовнішньоекономічних відносин, потребували уточнення загально використовуюваного поняття «економічний потенціал» та виділення в його рамках нової категорії, а саме «експортний потенціал». Запровадження нового терміну «експортний потенціал» стало поштовхом до активізації наукових розвідок з метою формування чіткого підходу що до його трактування.

Поняття експортного потенціалу є вужчим по відношенню до економічного потенціалу, але при цьому більш однорідним та чітким, що спрощує його трактування та оцінку. Водночас відсутність єдиного розуміння експортного потенціалу дало змогу виділити кілька підходів до розкриття його змісту, серед яких основними є системний, ресурсний, процесний, ринковий та інші підходи.

У табл. 1.1 узагальнено основні підходи до розкриття змісту категорії

«експортний потенціал» та наведено в їх рамках відповідні визначення, що пропонуються вітчизняними вченими.

Таблиця 1.1 – Підходи до визначення поняття «експортний потенціал країни»

Автор	Визначення поняття
Ресурсний підхід	
С.В. Бестужева	«Спроможність країни виробляти із залученням різних факторів, включаючи досягнення науково-технічного прогресу та реалізовувати/надавати на зовнішньому ринку конкурентоспроможні товари/послуги».
В.М. Байрак	«Сукупний обсяг накопичених країною ресурсів, які можуть бути задіяні для досягнення максимально можливих обсягів задоволення попиту на зовнішніх ринках у перспективі за їх оптимального використання».
Системний підхід	
І.М. Лаврів	«Сукупність галузей народного господарства, що складаються з певної кількості зовнішньо орієнтованих бізнес-структур, здатних виробляти конкурентоспроможну продукцію для збуту на зовнішньому ринку в певний момент часу».
Н.Г. Калюжна	«Комплексна характеристика економіки країни, що включає ресурсний, промисловий, фінансовий, організаційно-технічний, інноваційний, кадровий, науковий, інфраструктурний, збутовий та інші потенціали»
Результативний підхід	
О.В. Лазарєв	«Обсяги товарів та послуг, які країна може виробляти та реалізовувати за кордоном»
З.О. Манів, І.М. Луцький, С.З. Манів	«Визначається загальним обсягом товарів та послуг, що можуть бути вироблені економікою країни та реалізовані з максимальною вигодою на світовому ринку».
Ринковий підхід	
Г.Б. Крушніцька	«Здатність економіки країни формувати та постійно відтворювати свої конкурентні переваги на світовому ринку відповідно до умов середовища, що постійно змінюється».
Т.О.Мельник	«Самостійна підсистема зовнішньоекономічної діяльності країни, місією якої є забезпечення конкурентних переваг національної продукції, послуг та збільшення їх присутності на ринках зарубіжних країн».

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 22; 26; 27; 28; 29; 33]

Отже, як свідчать представлені у табл. 1.1 визначення науковців, в рамках ресурсного підходу (С.В. Бестужева, В.М. Байрак) експортний потенціал розглядається як «сукупність можливостей та спроможностей розвитку економіки країни у напрямку завоювання позицій на міжнародних ринках». На відміну від ресурсного підходу вчені, що дотримуються системного підходу (І.М. Лаврів, Н.Г. Калюжна) вбачають в експортному потенціалі країни комплексну характеристику, що складається з певних складових потенціалів, а також враховує фактори

стратегічного розвитку з урахуванням часу.

Достатньо велика група вчених дотримується результативного підходу до поняття «експортний потенціал» (О.В. Лазарєв, З.О. Манів, І.М. Луцький, С.З. Манів). Відповідно до нього експортний потенціал країни визначається потенціальним обсягом товарів та послуг, що може бути вироблений / наданий країною на зарубіжних ринках. Останнім розглянутим підходом є ринковий підхід (Г.Б. Крушніцька, Т.О.Мельник), відповідно до якого експортний потенціал країни характеризується наявністю конкурентних переваг товарів та послуг, що планується реалізовувати на зовнішніх ринках для розширення присутності на них.

Не заперечуючи логіки виділення цих підходів, слід зазначити наявність деякого «перетину» властивостей досліджуваної категорії у межах кожного з них. Так, найбільш часто використовувані визначення експортного потенціалу країни зачіпають такі моменти:

- цілісне бачення щодо єдності структури та функцій об'єкта, визначення їх взаємозв'язку;
- можливості, ресурси, засоби, які можуть бути використані для вирішення завдання формування та/або збільшення присутності на ринку зарубіжної країни;
- узагальнена комплексна характеристика ресурсів, що прив'язані до місця та часу, ресурсні можливості національної економіки для здійснення економічного зростання за рахунок експорту товарів та послуг на зарубіжні ринки [4, с. 22-28].

Наведені визначення відображають розвиток усвідомлення експортного потенціалу національної економіки як об'єкта дослідження як системи через ресурсний та системний підходи до виділення поняття управління (оскільки йдеться про альтернативи розвитку) як основну складову потенціалу.

На основі проведеного аналізу економічної категорії «експортний потенціал» у макроекономічному контексті під нею пропонується розуміти наступне: «експортний потенціал країни – це максимальна спроможність економіки держави, що представлена сукупністю регіонів, галузей, секторів, компаній та підприємств, виробляти конкурентні на зарубіжних ринках товари та послуги за рахунок існуючих (природні ресурси, вигідне географічне положення,

розвинена інфраструктура, тощо) та сформованих національних переваг, що засновані на інноваційних досягненнях науково-технічного прогресу».

Представлене визначення експортного потенціалу країни дає чітке розуміння, що він складається з певної сукупності елементів, які займають по відношенню до нього різні рівні (рис. 1.1).

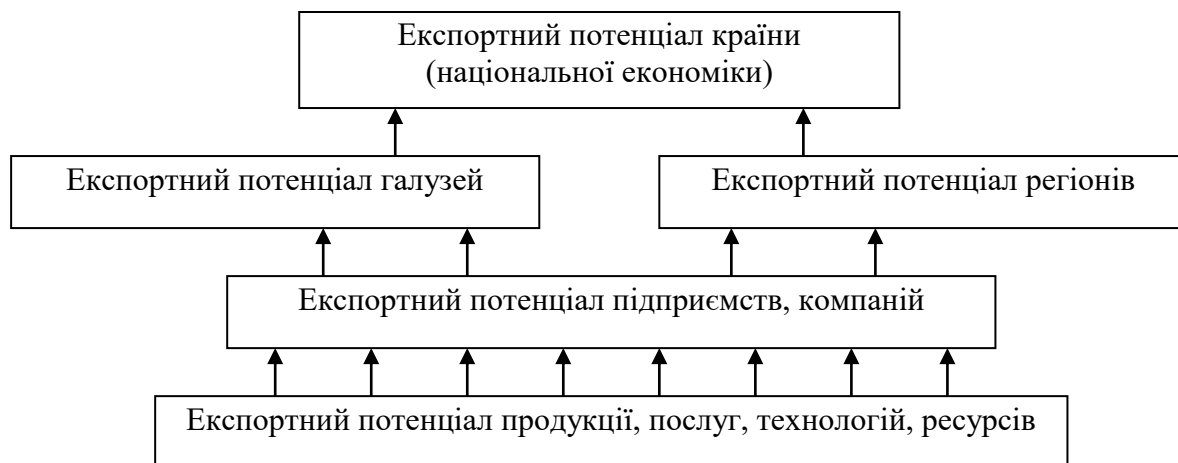

Рисунок 1.1 – Структура експортного потенціалу країни

Джерело: складено автором на основі [6; 18; 27; 35; 45]

Так, якщо розглядати процес формування експортного потенціалу країни з найнижчого рівня та поступово рухатися нагору, то на нижньому рівні знаходиться експортний потенціал продукції, послуг, технологій. В сукупності експортний потенціал елементів найнижчого рівня (продукція, послуги, ресурси, технології» формує експортний потенціал наступного рівня – експортний потенціал підприємств та компаній. Як відомо, групи компаній, що виробляють певну однорідну продукцію формують тим самим відповідну галузь чи сектор економіки (машинобудування, харчова, хімічна, текстильна, ядерна галузі, тощо). Також підприємства здійснюють свою діяльність у межах певної території, тому поряд експортним потенціалом галузі також можна говорити про експортний потенціал регіону. Заявлені експортні потенціали галузей (секторів) та регіонів країни в сукупності формують загальний експортний потенціал країни.

Представлена структура експортного потенціалу дає змогу зрозуміти його

роль в соціально-економічному розвитку держави. Експортний потенціал виступає індикатором конкурентоспроможності вироблених у країні товарів та послуг на світовому ринку та можливості використання технологічних, трудових, інтелектуальних, природних та інших ресурсів національної економіки у структурі світогосподарських зв'язків. В цьому контексті варто погодитися з твердженням Л.І. Гладченко та Л.І. Іовчевої стосовного того, що експортний потенціал може дати додаткові кошти, які при їх цілеспрямованому та ефективному використанні можуть стати серйозним каталізатором економічного зростання економіки країни [11, с. 21-29]. Стратегічне значення експортного потенціалу полягає у тому, що він виступає дієвим джерелом розвитку існуючих і потенційних конкурентних переваг економіки держави на світових ринках товарів та послуг.

Таким чином, у підсумку дослідження поняття, ролі та складових експортного потенціалу країни встановлено, що він є органічною складовою національної економіки, що характеризує сукупну спроможність промисловості, окремих регіонів, галузей та підприємств реалізовувати на експорт конкурентоспроможні на зовнішньому ринку товари, послуги, технології та ресурси. З теоретичної точки зору експортний потенціал країни варто розглядати як цілісне явище з позиції комбінованого системно-ресурсного підходу, яке, з одного боку, ґрунтується на розумінні потенціалу як сукупності ресурсів для успішного здійснення експортної діяльності (ресурсний підхід), а, з іншого боку, системного підходу для формування міцного експортного потенціалу та переходу його на більш високий якісний рівень. Поєднання ресурсного та системного підходів дозволяє розкрити зміст поняття «експортний потенціал країни», з одного боку, як сукупності ресурсів суб'єктів господарської діяльності, що використовуються при створенні та виробництві продукції/послуги, конкурентоспроможної на світовому ринку, з іншого боку, з точки зору національної економіки як інструменту сприяння реалізації конкурентних переваг цих суб'єктів на світових ринках з урахуванням національних інтересів країни.

1.2 Формування та розвиток експортного потенціалу країни

Формування та розвиток експортного потенціалу країни є складним процесом, що включає комплекс внутрішньо економічних та зовнішньоекономічних складових на всіх стадіях функціонування національної економіки як складної економічної системи.

Вивчення механізмів формування та способів розвитку експортного потенціалу економіки країни безперечно є пріоритетним завданням держави не лише в умовах воєнного часу, що діє в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення, а й просто під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Розвиток експортного потенціалу відноситься до числа найважливіших завдань світової економіки. Кожна країна прагне, щоб її компанії, орієнтовані на зовнішні ринки, виробляли конкурентоспроможну та затребувану продукцію [30, с. 121-126]. Стабільне та стійке становище держави визначається рівнем розвитку її економіки, в тому числі тієї її частини, що функціонує для задоволення потреб зовнішніх ринків.

В основі теорії формування та розвитку експортного потенціалу країни лежить процес управління, а знання процесу управління, як відзначає І.М. Лаврів, можна розділити на такі групи [27, с. 129-131]:

- 1) знання, що визначають зміст управління процесом формування та розвитку експортного потенціалу;
- 2) знання, що є засобом удосконалення процесу управління;
- 3) знання, що є основним джерелом у вирішенні проблем формування та розвитку експортного потенціалу;
- 4) знання, що з'являються в ході реалізації процесу управління.

Вихідною позицією є визначення управління формуванням та розвитком експортного потенціалу країни як наукового знання, що формується на стику теорії управління ресурсами та міжнародного менеджменту.

Процес формування та розвитку експортного потенціалу країни повинен

здійснюватися із дотриманням ряду загальних (системних) та специфічних принципів (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Принципи формування та розвитку експортного потенціалу країни

Джерело: складено автором на основі [1; 6; 19; 44; 50]

До найбільш значимих системних принципів управління формуванням та розвитком експортного потенціалу країни належать:

- 1) принцип інтегрованості, що зумовлює потребу органічного поєднання цього виду управління із загальною системою управління країною;
- 2) принцип комплексності, який передбачає розробку взаємопов'язаних управлінських рішень, кожне з яких має прямий вплив на кінцевий результат розвитку експортного потенціалу країни;
- 3) принцип адекватності, що передбачає врахування внутрішніх та зовнішніх умов формування та розвитку експортного потенціалу;
- 4) принцип гармонізації, що потребує дотримання національного та міжнародного режимів регулювання експортної діяльності;
- 5) принцип ефективності, сутність якого полягає у максимально можливому рівні використання експортного потенціалу країни та мінімізації ризиків його відтворення [6, с. 125-140; 50, с. 137-145].

До найбільш значимих специфічних принципів управління процесом

формування та розвитку експортного потенціалу країни належать:

1) принцип стратегічності (цілеспрямованості), який потребує врахування стратегічного контексту розвитку експортного потенціалу країни з урахуванням її конкурентних переваг та можливостей;

2) принцип послідовності, який передбачає вирішення проблем розвитку експортного потенціалу підприємства з урахуванням ступеня їх важливості та впливу на рівень міжнародної конкурентоспроможності підприємства;

3) принцип оперативності, який передбачає швидке реагування на зміни середовища у розробці та реалізації;

4) принцип гнучкості (варіативності), що передбачає коригування змісту та методів управління на окремих етапах процесу управління з метою його ефективної адаптації до змін внутрішнього середовища в країні та зовнішнього середовища на зарубіжних ринках [6, с. 125-140; 50, с. 137-145].

Держава в особі уповноважених органів в процесі розробки заходів формування та розвитку експортного потенціалу країни повинна зосереджувати зусилля як на наявних, так і на створенні додаткових сприятливих умов та факторів (рис. 1.3).

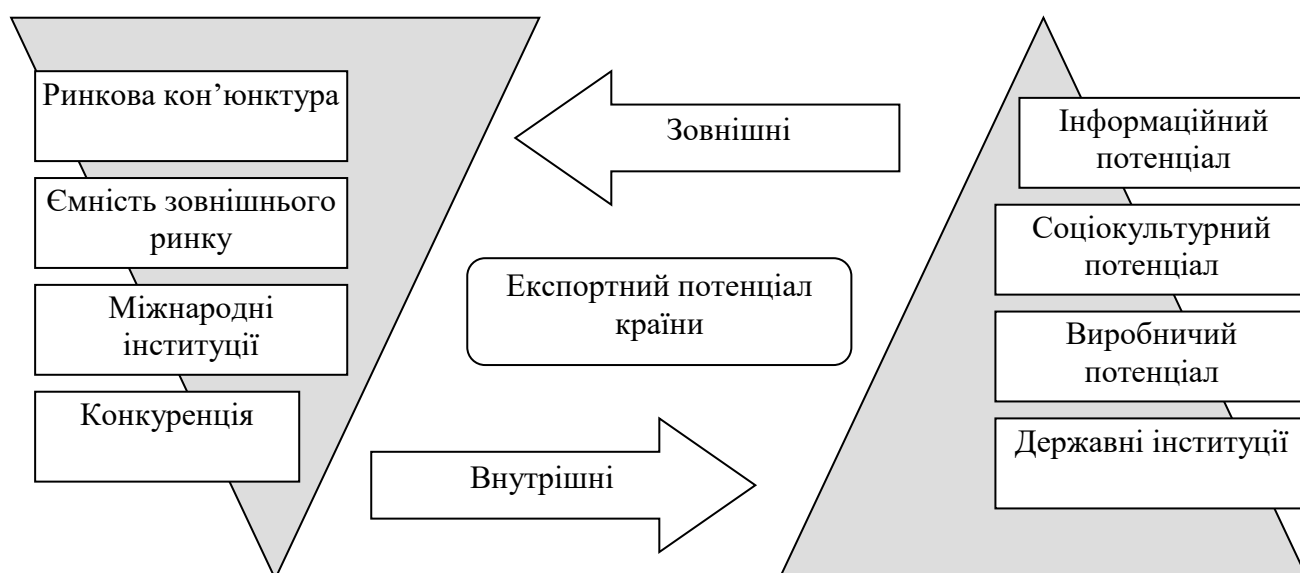

Рисунок 1.3 – Фактори формування та розвитку експортного потенціалу країни

Джерело: складено автором на основі [30; 35; 49]

Насамперед необхідне створення сприятливого середовища для диверсифікації національної економіки, у тому числі й структури експорту та імпорту, суттєвого підвищення технологічного рівня стратегічно важливих галузей економіки. Держава повинна однаково сильно концентрувати зусилля на розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього ринків, оскільки у цьому разі рівень конкурентоспроможності продукції та послуг буде незрівнянно вищим [35, с. 20-25].

Отже, формування та розвиток експортного потенціалу економіки країни повинен здійснюватися з урахуванням сукупності принципів та факторів, а сам цей процес складається з семи етапів, які повинні бути пройдені для досягнення мети формування максимального потенціалу країни в сфері експорту (рис. 1.4).

Як свідчить схема, представлена на рис. 1.4, першим етапом в процесі формування та розвитку експортного потенціалу країни є аналіз її конкурентних переваг, які в сукупності формують конкурентоспроможність національної економіки у частині забезпечення потреб зовнішніх ринків.

На другому етапі проводяться роботи, що стосуються оцінювання основних напрямів зовнішньоекономічних зв'язків країни, що характеризують стан її експортного комплексу. При цьому необхідно враховувати тенденції розвитку світової економіки та місце аналізованої держави в глобальній економічній системі. Також важливе значення має характеристика внутрішнього соціально-економічного становища держави. В сукупності отримані результати формують основу для визначення стратегії розвитку експортного потенціалу країни.

На третьому етапі проводиться аналіз та прогнозування можливих варіантів (сценаріїв) нарощення експорту та розширення його структури. Проводиться вибір пріоритетних напрямів експортної політики держави, ефективних інструментів її реалізації.

На четвертому етапі відбувається вибір прийнятних методів регулювання експортної діяльності суб'єктів господарювання залежно від географічного положення країни, стадії розвитку національної економіки (піднесення, стабільність, скорочення, відставання, кризова стадія, тощо). Особлива увага приділяється географічним та територіальним характеристикам економічної

системи країни. На підставі цього визначаються можливості надання пільгових умов регіональним експортерам, експортні джерела доходної частини бюджету, джерела іноземних інвестицій тощо.

Рисунок 1.4 – Процес формування та розвитку експортного потенціалу країни

Джерело: складено автором на основі [30; 35; 49]

П'ятий етап полягає в розробці стратегії розвитку експортного потенціалу економіки країни та її регіонів за рахунок вибору пріоритетних напрямків розвитку експортоорієнтованих виробництв, у тому числі соціально-економічного розвитку та є основою для розробки комплексних програм економічного та соціального

розвитку, цільових програм сприяння експорту [24, с. 111-114].

Шостий етап передбачає розробку механізму реалізації стратегії розвитку експортного потенціалу національної економіки. На цьому етапі основна увага приділяється ефективній реалізації конкретних цільових програм розвитку регіонів, господарських комплексів. Тут зусилля концентруються навколо конкретних програм зовнішньоекономічної діяльності підвищення ефективності результатів реалізації. Індикатором успішності реалізації заходів шостого етапу може бути рівень задоволення суспільних та конкретних економічних потреб (збільшення доходів населення, збільшення рівня зайнятості, підвищення ефективності експортних операцій країни).

Останній сьомий етап включає оцінку ефективності заходів формування та розвитку експортного потенціалу країни, досягнення поставленої мети. Обов'язковою складовою процесу формування та розвитку експортного потенціалу є наявність зворотного зв'язку, тобто врахування результатів реалізації заходів після їх оцінки у майбутньому плануванні.

Наведений вище підхід дозволяє пов'язати аналіз та прогноз стану експортного потенціалу з формуванням стратегії розвитку національної економіки та запропонувати механізм її реалізації з урахуванням методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності та фінансових можливостей держави.

Для багатьох країн світу експортна спрямованість економіки лежить в основі концепції їх зростання. Важливість розвитку експорту підтверджується дослідженнями багатьох вчених та наукових шкіл, відповідно до яких у різні часи відзначається висока роль зовнішньої торгівлі, зокрема продажу товарів, у забезпеченні розвитку економіки країни, наводяться тези про те, що міжнародна спеціалізація країни обумовлює її експортоорієнтоване зростання [5, с. 15; 37, с. 38].

Позитивний вплив експорту має різні прояви в економіці, соціальній, науково-технічній сфері та навіть в політиці (рис. 1.5). Отже, позитивні ефекти від експорту мають сприятливий вплив на рівень зайнятості – зростає кількість робочих місць, що обумовлено розширенням масштабів діяльності, підвищується кваліфікація працівників, зайнятих на експортних виробництвах.

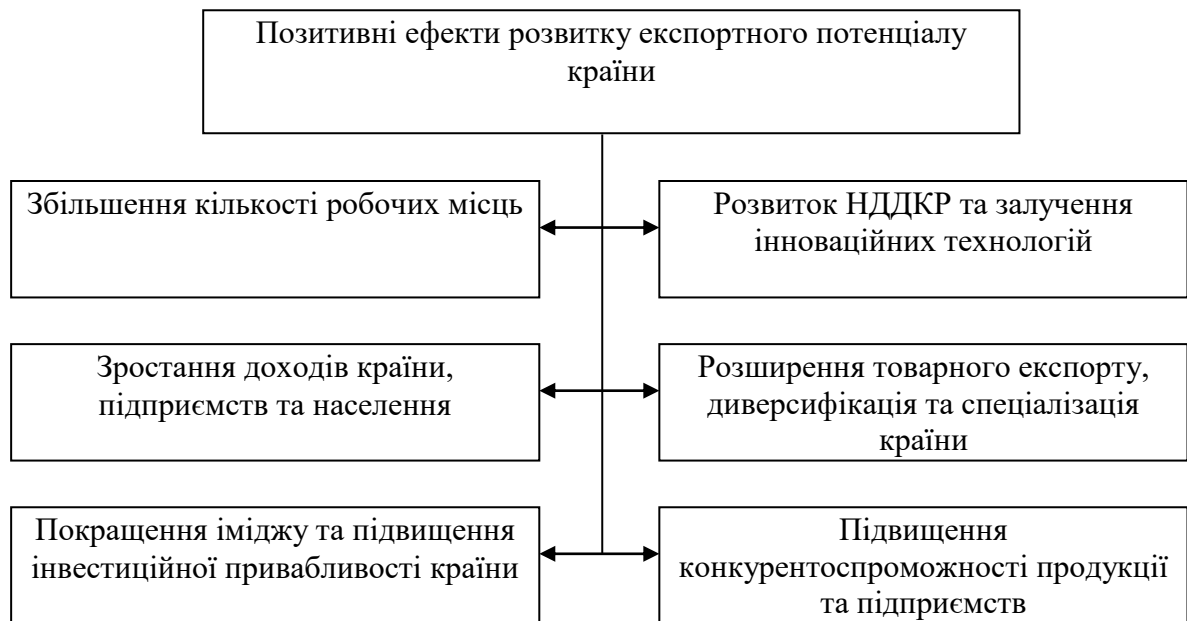

Рисунок 1.5 – Позитивні ефекти розвитку експортного потенціалу країни

Джерело: складено автором на основі [5; 30; 37]

Позитивна роль експорту проявляється також у сфері технологій, оскільки забезпечується приплив інноваційних технологій, відбувається вдосконалення власних технологій. Розвиток експорту зумовлює розширення асортименту продукції, що сприятливо позначається на внутрішньому ринку, для споживачів продукції. Експорт забезпечує надходження додаткових коштів у бюджети всіх рівнів, а також розширює дохідну базу суб'єктів господарювання, покращуючи тим самим показники їх господарської діяльності.

1.3 Підходи до оцінювання експортного потенціалу національної економіки

В умовах зміни зовнішньоторговельних відносин та посилення конкурентної боротьби на міжнародних ринках ефективно використання експортного потенціалу виступає одним із стратегічних напрямів діяльності країни. Натомість визначення потенційних можливостей держави продавати

конкурентоспроможні товари та послуги на зовнішніх ринках сьогодні потребує нових методичних підходів, у тому числі й до кількісної оцінки експортного потенціалу. Аналіз експортних потоків є важливою складовою формування експортної політики держави.

Аналіз наукових джерел засвідчує відсутність уніфікованої комплексної методики, яку можна було б використати для проведення оцінки експортного потенціалу на рівні країни. Підтвердженням цього висновку є теза вітчизняного науковця Т. Мельник, яка в своєму ґрунтовному дослідженні [33] відзначає, що наразі загальноприйнята методика оцінювання експортного потенціалу в Україні відсутня [33, с. 221-224].

Основна причина складнощів у визначенні та кількісному оцінюванні експортного потенціалу країни полягає в певній суб'єктивності самого поняття «потенціал», тобто потенційній (нереалізованій на даний момент) спроможності продавати за кордоном певний обсяг товарів та послуг. Певне спрощення завдання оцінювання експортного потенціалу відбувається за умови його визначення для окремого виду продукції чи загалом підприємства [34]. В свою чергу, подальший рух за рівнями формування експортного потенціалу (галузевий, регіональний, національний) ускладнює завдання оцінювання [46, с. 172-177].

В переважній більшості випадків кількісну оцінку експортного потенціалу країни (регіону) вчені пропонують здійснювати через ретроспективний аналіз динаміки експорту товарів та послуг, включаючи їх товарну та географічну структуру, з подальшим прогнозуванням аналізованих показників за допомогою інструментів кореляційно-регресійного аналізу. Наприклад, Г.Б. Крушніцька [26] здійснює оцінювання формування експортного потенціалу регіону, а також оцінювання рівня ефективності його використання та відтворення [26, с. 9-11].

Певна частина методичних підходів до оцінки експортного потенціалу ґрунтується на оцінюванні потенціалу суб'єктів господарювання здійснювати експортну діяльність на зарубіжних ринках. В основі цих методів лежить твердження про те, що експортний потенціал бізнес-структури формується співвідношенням його одиничних потенціалів (наприклад, Т.М. Циганкова [47, с.

137-143]). І хоча ці методики стосуються найнижчого рівня в структурі експортного потенціалу, але логіка оцінювання може бути використана в тому числі і для оцінки експортного потенціалу на макрорівні, тобто на рівні регіонів чи в цілому країни.

Складовими експортного потенціалу (P_{ex}) відповідно до зазначеного вище підходу є такі одиничні потенціали:

- 1) потенціал внутрішніх ресурсів (ПВР);
- 2) потенціал цільового ринку за межами країни (ПЦР);
- 3) можливості та бар'єри виходу на зарубіжний ринок (МБЗР) [47, с. 137-143]).

Математично модель оцінки експортного потенціалу на основі трикомпонентного підходу має вигляд (1.1):

$$P_{ex} = f(\text{ПВР}, \text{ПЦР}, \text{МБЗР}) \text{ за умови, що: } \text{ПВР} = \text{ПЦР} \text{ і } \text{МБЗР} \rightarrow \max, \quad (1.1)$$

де P_{ex} – експортний потенціал;

ПЦР – потенціал цільового зарубіжного ринку;

МБЗР – можливості та бар'єри виходу на зарубіжний ринок.

Використання трикомпонентного методу оцінки експортного потенціалу вбачається досить логічним, оскільки, з одного боку, країна повинна мати внутрішні ресурси для виробництва продукції та послуг, що можуть бути цікаві зарубіжному ринку. З іншого боку, у зарубіжних покупців повинна бути зацікавленість в придбанні товарів та послуг, що виробляються поза межами їх країни. В сукупності ці два компоненти формують попит та пропозицію, де в точці їх перетину визначаються фактичні обсяги та вартість експортного товару (послуги). Третім компонентом в аналізованій методиці є МБЗР, тобто фактична можливість експорту з країни певного товару (послуги) та подальший його імпорт в іншу країну.

Вітчизняним вченим Т. Мельник запропоновано підхід до кількісної оцінки експортного потенціалу країни через розрахунок відповідного показника (P_{ex}),

який є співвідношенням експортної квоти до чисельності населення країни (1.2):

$$P_{EX} = \frac{EX}{\frac{ВВП}{ЧН}}, \quad (1.2)$$

де P_{EX} – експортний потенціал країни;

EX – обсяги експорту товарів та послуг;

$ВВП$ – валовий внутрішній продукт країни;

$ЧН$ – чисельність населення країни.

На думку автора, зазначений показник дійсно може бути використаний як один з показників для кількісної оцінки експортного потенціалу країни, але його окреме використання без розрахунку інших показників не дасть змогу повною мірою оцінити експортний потенціал країни.

Досить ефективною можна вважати методику оцінки експортного потенціалу регіону, яка запропонована групою вчених О.В. Пирог та А.І. Зацепило [36]. Оцінювання проводиться у два етапи, на першому з яких відбувається підбір показників експортного потенціалу регіонів. Всі показники автори методики об'єднали у дві групи: «виробничий потенціал» та інноваційно-інвестиційний потенціал). Перевага методики полягає в тому, що її користувачі можуть індивідуально обрати показники в кожній групі та їх кількість, з подальшим розрахунком на основі формули (1.3) інтегрального показника експортного потенціалу i -ого регіону:

$$\Phi_{jr} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{m}} / \bar{x}, \quad (1.3)$$

де: x_i – досліджуваний показник в i -ом періоді;

\bar{x} – середнє значення досліджуваного показника за досліджуваний період;

i – період дослідження року ($i = 2010, \dots, 2022$);

j – кількість показників;

r – кількість регіонів ($r = 1, \dots, 25$);

m – кількість періодів дослідження.

За результатами оцінювання складається матриця за обраними показниками та регіонами, на основі чого проводиться розрахунок та ранжуються регіони за рівнем розвитку експортного потенціалу та їх віднесення до одного з чотирьох видів потенціалу: 1) експортний потенціал високий та стабільний; 2) експортний потенціал середній; 3) експортний потенціал низький та нестабільний та 4) відсутність експортного потенціалу в регіону.

Як можна побачити автори методик використовують різні підходи до оцінювання експортного потенціалу, оцінюючи його через: один загальний показник (Т. Мельник); через оцінку одиничних потенціалів (Т.М. Циганкова); через сукупність показників та розрахунок інтегрального показника (О.В. Пирог та А.І. Зацепило).

Кожний з цих методів, на думку автора, з певною модифікацією може бути використаний для оцінки експортного потенціалу країни. Тому нижче пропонується наступна група показників, за результатами розрахунку яких можна буде зробити висновок про рівень експортного потенціалу країни:

1) Обсяг експорту країни та його динаміка. Фактично аналіз вартісних обсягів експорту товарів та послуг країни, в тому числі у розрізі регіонів, товарних груп, за певний період дає змогу побачити рівень використання наявних можливостей виробляти та продавати продукцію та послуги за кордоном;

2) Частка країни у світовому експорті та її динаміка. Кожна країна займає певне місце в загальному світовому обсязі експорту, тому аналіз місця, яке займає країна у сукупному обсязі експорту є обов'язковим етапом в процесі оцінювання її експортного потенціалу;

3) Частка експорту у ВВП та його динаміка. Аналогічно до попереднього показника частка експорту у ВВП є відносним показником, який характеризує рівень орієнтованості економіки країни на зовнішні ринки.

4) Експорт на душу населення та порівняння його з показниками інших

країн дасть можливість також визначити рівень експортоорієнтованості країни.

5) Гнучкість експорту від ВВП. Розрахунок цього показника дозволяє оцінити співвідношення зміни експорту країни та ВВП. Цей показник розраховується по відношенню до процентних змін експорту та ВВП за аналізований період. Зрозуміло, якщо показник має значення більше 1, ступінь відкритості економіки країни має тенденцію до зростання, а за значення менше 1 – навпаки, рівень відкритості економіки країни знижується.

Використання запропонованої системи показників оцінки експортного потенціалу країни дозволить оцінити його рівень та ефективність.

2. ДІАГНОСТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз динаміки експорту товарів-послуг України та оцінювання їх потенціалу

У сучасному світі економіки країн світу залежать не тільки від внутрішнього споживання, яке забезпечується населенням в середині держави, але також і від рівня їх інтегрованості у зовнішньоторговельні зв'язки. Експорт країни відноситься до числа найважливіших факторів розвитку національної економіки, наявність повиту на продукцію та послуги за межами країни стимулює нарощення обсягів виробництва впливаючи тим самим на економічне зростання країни.

Україна відповідно до оновленої класифікації Міжнародного валютного фонду відноситься до країн Нової Європи, що розвиваються [32]. Поряд з Україною до цієї групи країн віднесено Білорусь, Молдову та Росію. Впродовж періоду незалежності починаючи з 1991 року Україна включилася до міжнародної торгівлі як її активний учасник, розвиваючи торговельні відносини як з країнами найближчого зарубіжжя, так і активно нарощуючи обсяги торгівлі з розвиненими країнами, що знаходяться в Європі та за океаном.

Розпочати аналіз експортного потенціалу України доцільно розпочати з аналізу обсягів та динаміки експорту товарів-послуг за останні 13 років, тобто починаючи з 2010 і закінчуючи останнім звітнім 2022 роком. Обраний для аналізу період включає декілька важливих етапів, які мали свій вплив на обсяги експорту України, його динаміку та напрямки реалізації.

Інформаційним джерелом для формування даних є відповідна статистика Національного банку України (платіжний баланс) [42] та Державної служби статистики України [16]. Також для оцінки рівня інтегрованості України у світову торгівлю використовуються дані Світового банку [52].

На рис. 2.1 представлено динаміку обсягів експорту товарів та послуг з

України за період з 2010 по останній 2022 рік. Вихідні дані наведено в табл. А.1 (додаток А).

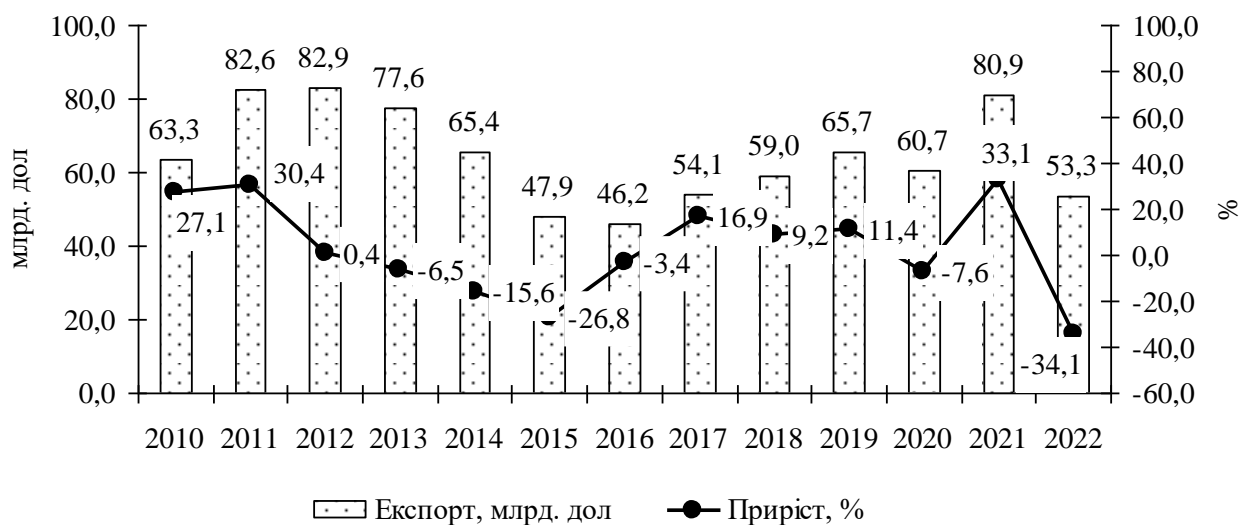

Рисунок 2.1 – Експорт товарів та послуг з України у 2010-2022 рр.

Джерело: складено автором на основі [16; 42; 52]

Наведена на рис. 2.1 динаміка свідчить про те, що обсяги експорту з України змінюються різноспрямовано та не є стабільною величиною. Тому спробуємо виділити та проаналізувати ті фактори, які впливали на експорт з України впродовж останніх 13 років.

Першим етапом можна вважати період з 2010 по 2013 роки, коли Україна разом з іншими країнами відновлювалася після світової фінансово-економічної кризи 2007-2009 років. За цей період, особливо у 2010-2011 роках темпи нарощення експорту становили близько 30%, а загальний обсяг експорту товарів досяг позначки у 82,9 млрд. дол. Варто відзначити, що 2021 рік став рекордним з точки зору реалізації Україною її експортного потенціалу. Перший етап закінчився у 2013 році, коли почали спостерігатися деструктивні тенденції, причиною чого стали політичні фактори, які вперше проявилися наприкінці 2013 року та посилювалися на початку 2014 року.

Другий етап обмежується трирічним періодом (2014-2016 роки). Для України ці три роки характеризувалися втратою Криму та частини територій Донецької та Луганської областей внаслідок їх анексії Російської Федерацією.

Політична нестабільність не могла не вплинути на економічні відносини з зарубіжними країнами, що були покупцями вітчизняних товарів та послуг. В результаті сукупний експорт обвалився майже на 50% до 46,2 млрд. дол за підсумками 2016 року. Для цього періоду характерне обмеження доступу до східних ринків, зокрема ринку Російської Федерації. В свою чергу, укладена Угода про Асоціацію з ЄС у 2014 році на початковому етапі її реалізації не дала змогу компенсувати експорт у країни ЄС втрачені ринки на сході.

Третім етапом є період з 2017 по 2021 роки, коли вітчизняні експортери активізували свою експансію на європейські ринки. Щорічні темпи нарощення експорту коливалися в межах від 9,2% (2018 р.) до 33,1% за підсумками 2021 року (80,9 млрд. дол). Примітно, що Україні знадобилося 9 років для того, щоб відновити обсяги експорту до рівня рекордного 2012 року. Впродовж третього етапу окремо слід звернути увагу на 2020 рік, коли обсяги експорту знизилися на 7,6%, хоча в цілому третій етап характеризується позитивною динамікою. Причиною зниження ділової активності в Україні та світі внаслідок поширення вірусної інфекції COVID-19 та запровадження антиковідних заходів як українським, так і урядами зарубіжних країн.

Четвертий етап розпочався 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація здійснила повномасштабний напад на територію України. Фізичне знищення підприємств, транспортної та енергетичної інфраструктури, ракетні атаки, хвилі біженців не могли не вплинути на можливості реалізовувати експортний потенціал. В результаті експорт обвалився на 34,1% до 53,3 млрд. дол.

Таким чином, ретроспективний аналіз реалізації експортного потенціалу Україною засвідчив, що останні 13 років в переважній більшості були роками викликів, а не можливостей. Основною причиною для обмеження експортних можливостей країни стали політичні фактори та військовий напад у 2022 році. Певним компенсуючим фактором варто назвати укладення Угоди про Асоціацію з ЄС, однак темпи відновлення експорту є недостатніми. Ринки європейських країн продовжують бути складними для вітчизняних експортерів.

У структурі експорту України переважну частку становить експорт товарів,

в той час як питома вага експорту послуг є значно меншою (рис. 2.2).

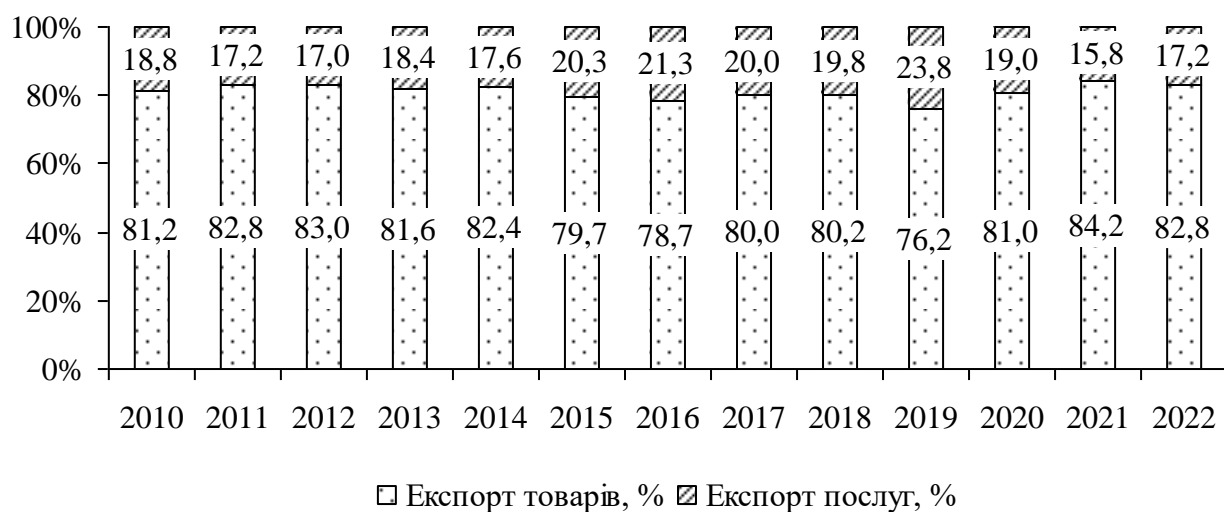

Рисунок 2.2 – Структура експорту України у 2010-2022 рр.

Джерело: складено автором на основі [16; 42; 52]

Наведені на рис. 2.2 дані свідчать про те, що частка експорту товарів в середньому становить близько 80% від сукупного обсягу експорту. За аналізований період вона коливалася в межах від 76,2% до 84,2%. В свою чергу, Україна меншим чином спеціалізується на експорті послуг, на долю яких припадає в середньому 20% сукупного експорту. За 2010-2022 роки частка експорту коливалася в межах від 15,8% до 23,8%.

В структурі експорту товарів з України переважну частин складають продовольчі товари та сировина для їх виробництва. За підсумками 2022 року частка цієї групи досягла рекордного значення у 57,2% (табл. Б.1, додаток Б). Друге місце в експорті товарів продовжує займати експорт чорних та кольорових металів та виробів з них. За підсумками 2022 року на цю групу прийшлося 14,4% експорту товарів. Але треба відзначити, що це мінімальне значення за весь період дослідження. Третє місце з часткою експорту у 10% займають мінеральні добрива.

В експорті послуг свій основний потенціал Україна реалізує завдяки вигідному географічному положенню. Основна частка експорту припадає на транспортні послуги, які сформували за підсумками 2021 року 36,4% доходів, що

у вартісному вираженні становить 4,66 млрд. дол. За останні 12 років частка експорту послуг скоротилася з 64,2% у 2010 році до 36,4%, тобто майже вдвічі. Однак завдяки розширенню спеціалізації України на інших видах послуг, країні вдається компенсувати втрати по інших напрямках.

Так, досить активно Україна експортує послуги у сфері комунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги (ІТ-сфера), частка якої стабільно збільшується і за підсумками 2021 року склала 31,5%. Третє місце за часткою послуг поділили послуги з переробки матеріальних ресурсів (12%) та ділові послуги (11,8%).

Отже, аналіз структури експорту дає змогу говорити про те, що в Україні відбуваються кардинальні зміни в реалізації її експортного потенціалу. І хоча співвідношення між експортом товарів та послуг залишається стабільним на рівні 80% (товари) та 20% (послуги). Однак товарна структура змінюється та диверсифікується. Окремі виробничі сфери та послуги втрачають свої позиції (металургія, транспортні послуги), в той час як інші сфери та послуги, навпаки, нарощують свій потенціал (продовольчі товари та сировина для їх виробництва, ІТ-послуги).

Завершити аналіз динаміки експорту товарів-послуг з України доцільно порівнянням місця країни у міжнародній торгівлі. Як було зазначено вище, Україна має достатньо широку спеціалізацію та міцну виробничо-технічну базу для виробництва та експорту широкої номенклатури продукції та послуг. Позитивними чинниками для максимально ефективної реалізації експортного потенціалу є вигідне географічне положення та загалом розміри країни (за чисельністю населення Україна займає 30-е місце). Однак за обсягами експорту вона суттєво відстає від багатьох аналогічних за розмірами країн світу.

У табл. 2.1 наведено динаміку експорту товарів та послуг з України та 4 сусідніх країн (Беларусь, Фінляндія, Польща, Румунія). Горизонт аналіз складає 12 років (2010-2021 рр). Джерелом статистичної інформації є дані Світового банку [53].

Таблиця 2.1 – Експорт товарів та послуг з України та сусідніх країн за 2010-2021 рр.

Країна	Роки												Приріст, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Беларусь	29,4	48,5	51,7	44,1	43,3	32,7	29,8	36,6	42,3	41,9	37,4	49,2	67,3
Фінляндія	95,8	107,2	100,2	103,2	100,3	83,0	83,8	96,0	106,1	107,1	97,7	117,2	22,3
Польща	190,7	223,2	219,3	237,2	250,6	226,4	236,3	273,1	310,6	317,1	317,7	393,5	106,3
Румунія	53,9	67,9	64,0	76,4	82,8	73,6	78,6	89,0	101,1	100,9	92,7	116,0	115,5
Україна	65,6	83,7	86,5	81,7	64,9	47,9	46,0	53,9	59,2	63,4	60,8	81,5	24,3

Джерело: складено автором на основі [53]

Наведені у табл. 2.1 дані свідчать про те, що серед п'яти аналізованих країн Україна займає передостаннє місце (81,5 млрд. дол), за якою слідує лише Беларусь (49,2 млрд. дол). Всі інші країни Європи мають суттєво більші показники обсягів експорту товарів та послуг. Також досить цікаві висновки можна зробити порівнявши приріст обсягів експорту, який вдалося забезпечити країнами за останні 12 років. Так, дві країни – Польща та Румунія – забезпечили більш ніж двократне нарощення обсягів експорту. Також достатньо високе збільшення експорту вдалося забезпечити Беларусі (+67,3%). Що стосується Фінляндії та України, то серед аналізованих країн їх можна вважати аутсайдерами, оскільки за 12 років їм вдалося збільшити свій експорт всього на 22,3% та 24,3% відповідно. Це означає, що в Україні середньорічні темпи збільшення експорту не перевищували 2%, що є дуже низьким значенням та свідчить про недостатнє використання експортного потенціалу країни.

Підтвердженням низького рівня використання Україною її експортного потенціалу є частка експорту товарів та послуг з країни порівняно із загальносвітовим обсягом.

На рис. 2.3 представлено частку місце України у світовому експорті товарів та послуг і як свідчать проведені розрахунки – вона не перевищує 0,38% (2012 р.), а після 2014 року взагалі впала нижче 0,3%. При цьому треба звернути увагу на те, що на даний момент Світовий банк наводить інформацію лише за 2021 рік, а за 2022 рік дані відсутні. Тому за підсумками 2022 року місце та роль України у

світовому експорту знизиться ще більше.

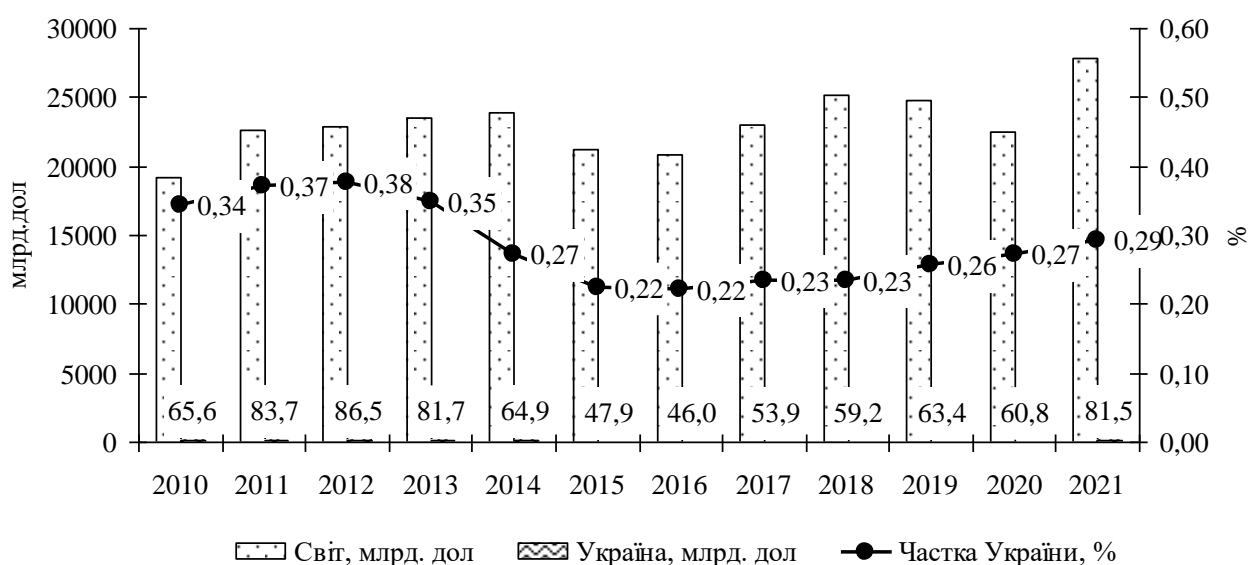

Рисунок 2.3 – Структура експорту України у 2010-2022 рр.

Джерело: складено автором на основі [53]

За підсумками 2021 року світовий експорт товарів та послуг склав майже 27,9 трлн. дол. (278778,6 млрд. дол). В свою чергу, Україна експортувала товарів та послуг у 2021 році на суму всього 81,5 млрд. дол, що у відсотковому вираженні становить 0,29%. Подібні показники дають змогу стверджувати те, що Україна маючи великий експортний потенціал не має можливості його реалізувати повною мірою.

Таким чином, за результатами аналізу динаміки експорту товарів-послуг України та оцінювання їх потенціалу варто відзначити, що останні 13 років Україна стабільно зіштовхується із різного роду викликами, які не дають їй змогу повною мірою реалізувати той експортний потенціал, який вона має завдяки розмірам країни, вигідному географічному положенню, розвиненій матеріально-технічній базі та загалом бажанню вітчизняних експортерів реалізувати свою продукцію та послуги на ринках зарубіжних країн. Тому у наступному параграфі спробуємо проаналізувати більш докладно ті проблеми та перешкоди, які заважають Україні максимальною мірою реалізувати її експортний потенціал.

2.2 Проблеми та перешкоди в реалізації експортного потенціалу України в сучасних реаліях

Можливості реалізації експортного потенціалу Україною, як і будь-якою іншою країною, знаходяться під впливом безлічі факторів. Ці фактори можуть мати позитивний вплив і в цьому випадку країна забезпечить нарощення експорту. Однак вплив факторів також може бути і негативним, результатом чого стане скорочення чи навіть обвал експортних операцій.

Для України 2022 рік міг стати рекордним з точки зору реалізації експортного потенціалу. Проведений вище аналіз показав, що за підсумками 2021 року обсяги експорту (80,8 млрд. дол) впритул наблизилися до рекордного 2012 року, коли Україна продала товарів та послуг за кордон на суму понад 82,9 млрд. дол. При цьому приріст 2021 довоєнного року до попереднього періоду склав +33,1%. Статистика за перші два місяці 2022 року показала продовження нарощення експорту у порівнянні з темпами 2021 року на рівні 34% [9] і за цих темпів експорт за підсумками 2022 року міг би скласти майже 108,4 млрд. дол (108,35 млрд. дол = $80,9 \cdot 1,34$). Однак повномасштабне вторгнення армії Російської Федерації на територію України кардинальним чином змінило ситуацію, в результаті чого експорт обвалився на 34,1% до 53,3 млрд. дол. (див. рис. 2.1). Тому спробуємо проаналізувати, яким чином повномасштабне вторгнення вплинуло на можливості України реалізовувати її експортний потенціал, які проблеми та перешкоди стоять перед українськими експортерами в сучасних реаліях воєнного часу.

Україна є активним учасником зовнішніх економічних відносин, в тому числі у частині експорту товарів та послуг за кордон. Як було зазначено вище, одним з індикаторів оцінки експортного потенціалу країни (див. параграф 1.3) є показник, що показує співвідношення між експортом та валовим внутрішнім продуктом.

На рис. 2.4 представлено динаміку ВВП та експорту України, їх

співвідношення за період з 2012 по 2022 рік.

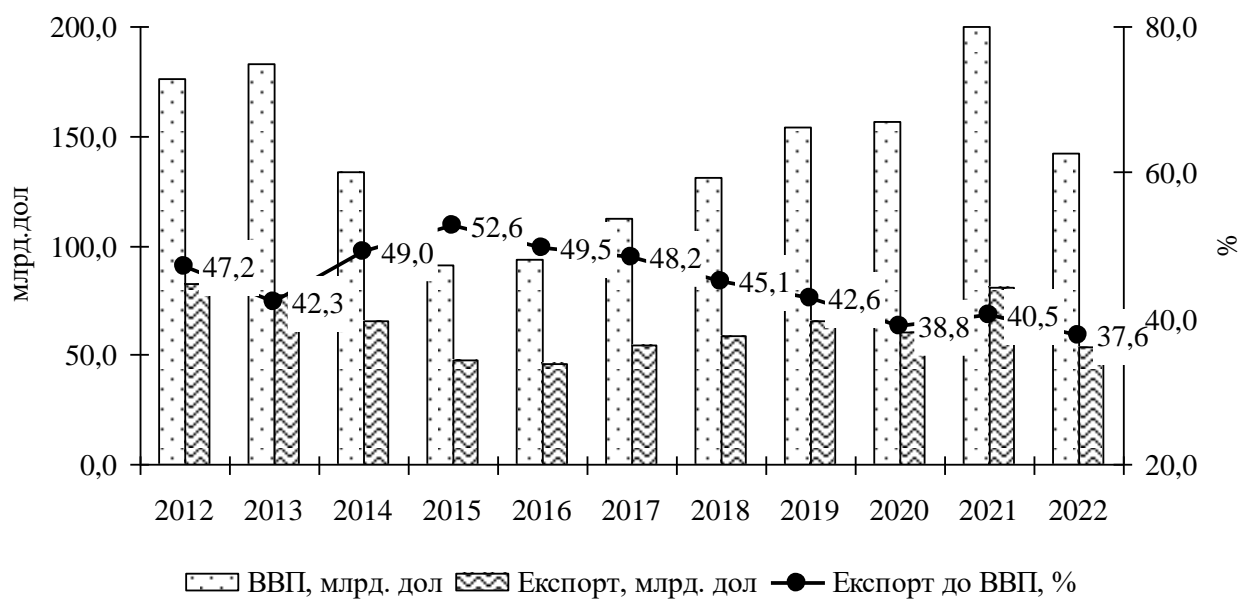

Рисунок 2.4 – Експорт та ВВП України у 2012-2022 рр.

Джерело: складено автором на основі [7; 16; 42; 52]

Дані на рис. 2.4 представлені у доларовому еквіваленті за офіційним середньорічним курсом гривні до американського долара. Як свідчать результати розрахунків, Україна продає за кордон товарів та послуг на суму, що може бути порівняна з ВВП країни. Так, у 2015 році частка експорту у ВВП навіть перевищила 50% та склала фактично 52,6%. В цілому ж з аналізований період за виключенням останнього 2022 року частка у ВВП коливалася в межах від 38% до 50%.

Повномасштабне вторгнення критично позначилося на можливостях України реалізувати наявний експортний потенціал. В результаті частка експорту у ВВП знизилася до мінімального за аналізований період рівня у 37,6%. Цей показник нижчий за ковідний 2020 рік, коли експорт до ВВП скоротився до 38,8%.

Достатньо показовим індикатором реалізації країною її експортного потенціалу є показник гнучкості експорту до ВВП, який розраховується як відношення темпу зростання експорту до темпу зростання ВВП. Розрахункові значення коефіцієнта гнучкості (див. табл. Г.2, Додаток Г) свідчать про те, що

лише 2021 рік можна охарактеризувати як такий, де рівень відкритості економіки України збільшився. Підтвердженням цього є зафіксований факт нарощення експорту до попереднього року на 33,1% в той час як економіка (ВВП) країни у доларовому еквіваленті зросла на 27,5%. Завдяки цьому коефіцієнт співвідношення склав 1,04 (133,1/127,5).

Ще один рік, коли за аналізований період в Україні зафіксоване значення коефіцієнту більше 1 є 2014 рік (коефіцієнт співвідношення експорту до ВВП склав 1,16). Однак той рік складно охарактеризувати як такий, коли відбулося зростання відкритості вітчизняної економіки. Перший рік анексії АР Крим та частини територій Донецької та Луганської областей призвів до падіння ВВП на 27,2% в той час як експорт знизився порівняно менше – на 15,6%, завдяки чому коефіцієнт співвідношення був більше 1.

Реалії реалізації експортного потенціалу в умовах повномасштабного вторгнення армії РФ в Україну у 2022 році проявилися у тому, що при падінні економіки на 29% експорт країни обвалився значно більше – на 34,1%.

Порівняно більше падіння експорту в умовах повномасштабного вторгнення порівняно зі зниженням ВВП України у 2022 стало наслідком цілого комплексу негативних чинників та перешкод, які спробуємо узагальнити далі.

Першою перешкодою для реалізації експортного потенціалу Україною у 2022 році після нападу РФ стала логістика та загалом географія експорту. Після 24-ого лютого у багатьох учасників зовнішньоекономічної діяльності та експертів виникло обґрунтоване побоювання стосовно фізичних можливостей здійснювати експортні поставки за кордон. Маючи вигідне географічне положення між сходом та заходом Україна фактично була відрізана від інших країн з півночі – Білорусь, сходу та півдня – РФ (блокада портів). Єдиним напрямком для експорту залишився західний, тобто країни ЄС та Молдова.

Також війна суттєво позначилася на обсягах експорту з ключовими торговельними партнерами. І хоча втрата одних напрямків компенсувалася нарощенням експортної діяльності з іншими країнами, але все одно цей процес має негативні короточасні наслідки для результируючих показників. Так, у табл.

2.2 наведено ТОП-10 країн, які були основними торговельними партнерами з експорту української продукції та послуг у 2021 та 2022 роках.

Таблиця 2.2 – ТОП-10 торговельних партнерів України у 2021 та 2022 роках

Країна	Частка, %	Місце	Частка, %	Країна
Китай	11,8	1	15,4	Польща
Польща	7,7	2	8,2	Румунія
Туреччина	6,1	3	6,6	Туреччина
Італія	5,1	4	5,3	Китай
Російська Федерація	5,0	5	5,2	Німеччина
Німеччина	4,2	6	5,1	Угорщина
Індія	3,7	7	3,7	Італія
Нідерланди	3,3	8	3,6	Нідерланди
Єгипет	2,9	9	3,6	Словаччина
Іспанія	2,5	10	3,2	Болгарія

Джерело: складено автором на основі [7; 16; 21; 42; 52]

У 2021 році основним торговельним партнером для України за обсягами експорту був Китай. На який приходилося 11,8% всього експорту. Однак у 2022 році Китай опустився на 4-е місце, а його частка склала всього 5,3%. Війна та логістичні проблеми позначилися на експорті до цієї країни. Суттєво постраждав також експорт до таких країн як Індія, Італія, Єгипет, які втратили свої позиції у рейтингу країн-лідерів за обсягами українського експорту.

Втрату позицій в одних країнах вітчизняні експортери були змушені компенсувати нарощенням експорту до інших. Зокрема, за підсумками 2022 року на перше місце вийшла Польща, куди було направлено 15,4% всього експорту. Тобто за рік відбулося більш ніж двократне збільшення частки – з 7,7% до 15,4%. Також Україна активно нарощувала експорт до сусідніх країн на заході, де експорт можна було здійснювати наземними магістралями відносно безпечно.

Примітно, що в умовах складних відносин з РФ, що продовжуються з 2014 року, навіть у 2021 році до цієї країни було експортовано 5% всього експорту (5-е місце). І лише повномасштабне вторгнення обвалило експорт до РФ, а її місце серед країн-імпортерів української продукції опустилося на 20-е.

Загалом, можна говорити про те, що вітчизняні експортери достатньо успішно в сучасних реаліях воєнного часу виконували завдання переорієнтації

експорту. Значну підтримку забезпечували і самі європейські партнери, відкриваючи ринки та продовжуючи дію зону вільної торгівлі.

Основними сферами, продукція та послуги яких експортуються з України, є агропромисловий (АПК) та гірничо-металургійний комплекс (ГМК), ІТ-галузь, машинобудування, FMCG (товари масового споживання) та енергетика (рис. 2.5).

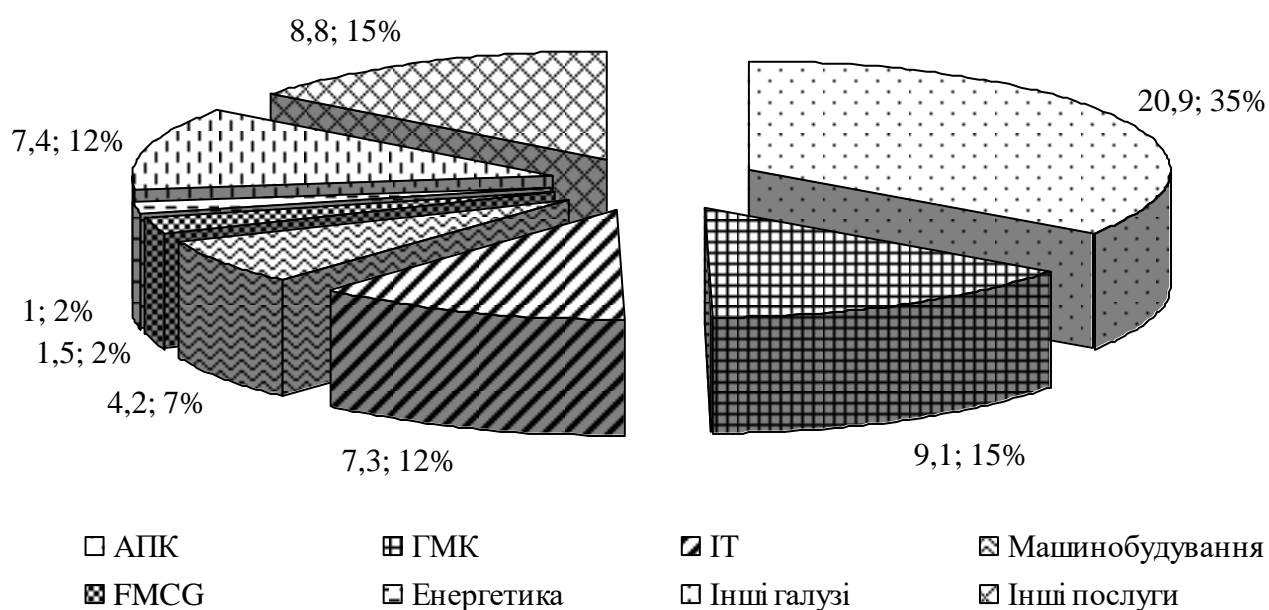

Рисунок 2.4 – Товарна структура українського експорту у 2022 році (млрд. дол / %)

Джерело: складено автором на основі [7; 16; 42; 38; 52]

Як свідчать представлені на рис. 2.4 дані, найбільший внесок в загальний експорт України здійснює агропромисловий комплекс, зокрема така сільськогосподарська продукція як: зернові, соняшникова олія, насіння, м'ясо та м'ясопродукти. АПК України у 2022 році забезпечило 20,9 млрд. грн сукупного експорту (35% від загального експорту). Основною перешкодою для експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції у 2022 році стали логістичні проблеми – налагодження роботи зернового коридору та підтримка домовленостей постійно знаходилися в умовах його зупинок. Також треба пам'ятати, що значна частина територій на півдні України була окупована, в результаті чого було вкрадено с/г продукції на мільйони доларів. Окремі

європейські партнери здійснювали обмеження експорту агропромислової продукції для того, щоб захистити свої ринки.

Не менш важливим для України з точки зору її експортного потенціалу є гірничо-металургійний комплекс. Серед ключових експортних галузей саме ГМК постраждав найбільше після повномасштабного вторгнення (табл. 2.3). Обвал експорту склав понад 60,6%. Тобто якщо у 2021 році галузь експортувала продукції на 23,1 млрд. дол, то за підсумками 2022 – всього 9,1 млрд. дол

Таблиця 2.3 – Експорт ключових галузей у 2017-2022 рр.

Галузь	Роки						Зміна 2022 рік до 2021 року
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
АПК	15,0	15,6	19,0	18,9	24,0	20,9	-12,9
ГМК	12,9	14,7	13,9	13,5	23,1	9,1	-60,6
ІТ	2,4	3,2	4,1	5,0	6,9	7,3	5,8
Машинобудування	4,7	5,1	5,1	4,9	5,6	4,2	-25,0
FMCG	1,86	1,88	1,82	1,88	2,16	1,48	-31,5
Енергетика	0,79	0,86	0,87	0,56	0,79	1,04	31,6

Джерело: складено автором на основі [7; 16; 21; 38; 52]

Обвал експорту металургійної продукції став наслідком цілого комплексу проблем, викликаних повномасштабним вторгненням РФ. По-перше, це окупація територій, де розташовані виробничі потужності, їх знищення (наприклад, завод «Азовсталь»). По-друге, проблеми з робочою силою. По-третє, проблеми з енергопостачанням внаслідок ракетних ударів по енергетичній інфраструктурі.

Ще дві ключові експортні галузі в Україні не змогли впоратися з наслідками повномасштабного вторгнення. Обвал експорту машинобудування у 2022 році до попереднього року склав 25%, а експорт товарів масового споживання скоротився на 31,5%. Як відзначають учасники ринку та експерти, багатьом компаніям не вдалося продовжити свою діяльність, в той час як інші були просто фізично знищені.

Серед шести основних експортних галузей дві з них – ІТ-галузь та енергетика – показали нарощення обсягів експорту навіть в умовах воєнного часу.

ІТ-компаніям, які експортують комп'ютерні послуги за кордон вдалося оперативно релокувати свій бізнес або в межах України, або до країни найближчого зарубіжжя. Завдяки релокації, а також стабільності замовлень експорт вдалося наростити до рекордних 7,3 млрд. дол. (приріст до 2021 року - +5,8%). Що стосується енергетики, то ця галузь навіть незважаючи на ракетні обстріли, які почалися з 11 жовтня 2022 року, експортувала за перші 10 місяців електроенергії у 2,5 рази більше ніж роком раніше. І якби не заборона урядом України експорту електроенергії наприкінці року, то загальні показники могли бути ще більшими.

Таким чином, аналіз проблем та перешкод в реалізації експортного потенціалу України в сучасних реаліях засвідчує, що основною проблемою є агресія сусідньої країни. Обстріли прикордонних територій, ракетні атаки по всій території України не дають змогу повною мірою реалізувати експортні можливості. Серед проблем-наслідків в експорті визначено перешкоди, пов'язані з логістикою, потребою у зміні напрямів експорту, проблеми з відновленням виробничих потужностей, поверненням кваліфікованих працівників назад в Україну.

2.3 Перспективи та можливості розвитку експортного потенціалу України та оцінка їх ефективності

Сучасні реалії розвитку України та її експортного потенціалу характеризуються найбільшою соціально-економічною кризою за весь час незалежності країни. Повноцінне подолання наслідків кризи можливе лише після повного усунення впливу російської агресії та вихід на шлях прискореного цивілізаційного розвитку на принципах свободи та демократії. І хоча війна з РФ та воєнний час в Україні може ще тривати певний час, але вже зараз вживаються системні заходи для відновлення експорту і ці заходи потрібно лише посилювати.

Як відзначено в аналітичній доповіді, підготовленій Центром Разумкова у травні 2023 року спільно з проектом програми MATRA (Нідерланди), «сьогодні можна з повною упевненістю говорити про те, що Україна гідно завершить кровопролитну війну розв'язану РФ. І саме 2023 рік є роком формування базису для забезпечення довгострокового стійкого соціально-економічного відновлення країни» [51, с. 3]. Автор підтримує наведену вище позицію та вважає, що потенціал розвитку України, включаючи її експортний потенціал, є значним, а вті кроки, які вже робляться та ще будуть зроблені – сформують цей базис та забезпечать стає зростання в майбутньому.

Україна достатньо сильна країна, яка впродовж останніх 15 років пережила велику кількість шоків: 2007-2009 рр. – світова фінансово-економічна криза; 2014-2015 рр. – анексія Криму та частини територій Донецької та Луганської областей; 2020-2021 рр. – пандемія Covid-19 та карантинні обмеження; 2022-2023 рр. – повномасштабне вторгнення РФ. Кожного разу, після кожної кризи йде час відновлення, що підтверджують як ретроспективні дані (див. рис. 2.1, 2.4), а також прогнози щодо соціально-економічного розвитку України на 2023 рік, наведені в аналітичній доповіді [51].

За орієнтовними оцінками ВВП України у доларовому еквіваленті за підсумками 2023 року може скласти 178,1 млрд. дол. (див. табл. Д.1, Додаток Д), що при частці експорту у ВВП України на рівні 38% може забезпечити більше 67,6 млрд. дол. Звісно, ці обсяги є меншими за рекордний 2021 рік (80,9 млрд. дол), але є порівняними з результатами 2019 та 2020 років (65,7 та 60,7 млрд. дол відповідно).

На думку автора, перспективи та можливості нарощення експорту товарів та послуг з України забезпечуються системними заходами у трьох складових формування та реалізації експортного потенціалу:

- формування, розвиток, відновлення потенціалу внутрішніх ресурсів (потенціал внутрішніх ресурсів – ПВР) – виробництво максимальних обсягів товарів та послуг;

- завоювання нових, розширення існуючих зарубіжних ринків (потенціал цільового ринку – ПЦР) – продаж вироблених товарів та послуг за межами країни;
- усунення чи максимальна мінімізація негативного впливу бар'єрів на шляху експорту (можливості та бар'єри виходу на зарубіжний ринок МБЗР).

Тобто, іншими словами, Україна повинна мати ресурси для того, щоб виробляти експортну продукцію та послуги. Також у вітчизняних експортерів повинні бути ринки для збуту виробленої продукції та послуг і звісно повинні бути відсутні бар'єри для здійснення експортної зовнішньоекономічної діяльності.

Схематично систему напрямів та заходів управління експортним потенціалом України у сучасних реаліях воєнного часу можна представити наступним чином (рис. 2.5).

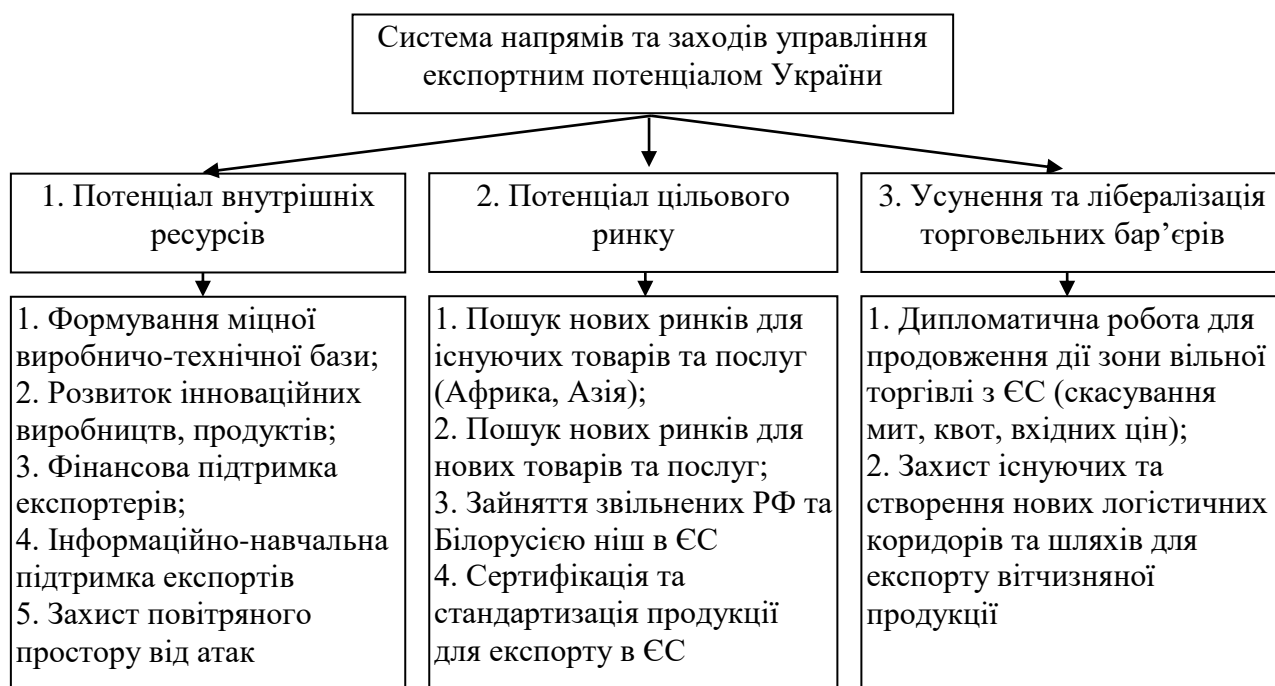

Рисунок 2.5 – Система напрямів та заходів управління експортним потенціалом України в умовах воєнного часу

Джерело: розроблено автором

Якщо розглянути кожний з напрямів експортного потенціалу України та необхідні заходи, які потрібно здійснювати для його нарощення, то складеться

чітке уявлення про можливості збільшення експорту у найближчі роки. Так, для формування міцної виробничо-технічної бази потрібне систематичне інвестування капітальних інвестицій, в тому числі в інноваційні галузі та сфери діяльності. Невід'ємною складовою цих заходів повинно бути відновлення об'єктів критичної інфраструктури (енергетика, водо- та газопостачання) [51, с. 7].

Без фінансової, інформаційної та навчальної підтримки експортерів також не можливо в повній мірі реалізувати експортний потенціал України. Тому, на державному порталі «Дія Бізнес» розроблено цілий спеціалізований напрям для експортерів, який включає корисну інформацію щодо країн та ринків, продуктів; розроблено цілий спектр послуг та сервісів як для експортерів-початківців, так і для систематичних та ситуативних експортерів (гайди, запити на партнерство, тренінги, ЕКА страхування, тощо) [17]. Важливою частиною є державна фінансова підтримка експортів за спрощеною процедурою [13].

Втрату значущих для України зовнішніх ринків, зокрема, ринку Китаю, Російської Федерації, Білорусі та інших потрібно компенсувати відкриттям нових ринків та розширенням існуючих. Після повномасштабного вторгнення для України ринок ЄС став основним, а Польща перемістилася з 3-ого на 1-е місце за обсягами імпорту української продукції та послуг.

На згаданому вище державному порталі «Дія Бізнес» представлено багато корисних матеріалів, статей щодо перспективних ринків та продуктів (наприклад, гайди для вітчизняних експортерів щодо участі у зарубіжних тендерах на продаж органічної продукції [31]). На цьому ж експортному порталі можна знайти докладну інформацію щодо тих товарів, які українські експортери можуть замінити після виходу з ринків ЄС російської продукції [39].

Третій напрям включає заходи держави на дипломатичному полі для встановлення вигідних для України відносин із зарубіжними країнами для мінімізації чи навіть звільнення вітчизняного експорту від промислових, аграрних, антидемпінгових мит та квот, лібералізація тарифів. На даний момент ця робота активно проводиться і її не потрібно зупиняти, а потрібно лише нарощувати. Також важливо продовжувати дію зернового коридору для

підтримки логістичних можливостей для експорту вітчизняної аграрної та металургійної продукції у далекі країни.

Успішна реалізація заходів в кожній з трьох складових управління експортним потенціалом дозволить підтримати в умовах воєнного часу та забезпечити прискорене зростання після завершення війни обсягів експорту товарів та послуг з України.

Отже, розвиток експортного потенціалу та, як наслідок, збільшення обсягів експорту товарів та послуг з України на зарубіжні ринки можливо досягти лише за умови комплексного підходу та систематичних дій. Тому спробуємо побудувати модель та здійснити прогноз обсягів експорту товарів та послуг з України за допомогою інструментарію кореляційно-регресійного аналізу.

У табл. 2.4 узагальнено дані для проведення кореляційного-регресійного аналізу залежності результуючої ознаки (експорт) від факторних показників.

Таблиця 2.4 – Вихідні дані кореляційно-регресійного аналізу залежності українського експорту від факторних показників за 2010-2022 рр.

Рк	Експорт, млрд. \$	ВВП, млрд. \$	Капітальні інвестиції, млрд. \$	Витрати на інновації, млрд. \$	ПП, млрд. \$	Індекс промислової продукції, %	Індекс с/г продукції, %
2010	63,3	136,0	22,7	1,01	39,0	112,2	98,6
2011	82,6	163,2	30,3	1,80	45,4	108	120,2
2012	82,9	175,8	34,2	1,44	48,2	99,3	96,1
2013	77,6	183,4	31,3	1,20	51,7	95,7	113,6
2014	65,4	133,5	18,5	0,65	53,7	89,9	102,2
2015	47,9	91,1	12,5	0,63	46,0	87,7	95,2
2016	46,2	93,4	14,1	0,91	47,7	104	106,3
2017	54,1	112,0	16,9	0,34	47,8	101,1	97,8
2018	59,0	130,9	21,3	0,45	46,9	103	108,2
2019	65,7	154,2	24,2	0,55	54,2	99,5	101,4
2020	60,7	156,6	18,9	0,53	52,1	95,5	89,9
2021	80,9	199,7	24,7	0,65	65,7	101,9	116,4
2022	53,3	159,2	15,7	0,34	51,1	63,1	78,6

Джерело: складено автором на основі [7; 16; 42; 52]

Результуючою ознакою є обсяги експорту з України. В свою чергу, факторними показниками обрано 6 факторів, а саме ВВП, капітальні інвестиції,

витрати на інновації, прямі іноземні інвестиції, індекси промислової та сільськогосподарської продукції.

Першим етапом є кореляційний аналіз, в рамках якого розраховуються коефіцієнти кореляції, які показують залежність результуючої ознаки від кожного з факторів. Коефіцієнт кореляції може мати значення від -1 до 1. Значення менше 1 свідчать про те, що залежність між експортом та факторним показником є оберненою, тобто збільшення фактору призводить до зниження експорту. В свою чергу, значення більше 1 свідчить про пряму залежність експорту від фактору. Чим ближче коефіцієнт кореляції наближається до 1 (-1), тим більшою є залежність між фактором та результатом.

Кореляційний аналіз проводиться за допомогою табличного процесора Ексел (Сервіс → Аналіз даних → Кореляція). У табл. 2.5 представлено результати розрахунків коефіцієнтів кореляції.

Таблиця 2.5 – Кореляція (залежність) експорту та факторних показників

	<i>Експорт</i>	<i>ВВП</i>	<i>Капітальні інвестиції</i>	<i>Витрати на інновації</i>	<i>ППП</i>	<i>Індекс промислової продукції, %</i>	<i>Індекс с/г продукції, %</i>
Експорт	1						
ВВП	0,85	1					
Капітальні інвестиції	0,93	0,76	1				
Витрати на інновації	0,66	0,32	0,73	1			
ППП	0,32	0,55	0,08	-0,30	1		
Індекс промислової продукції, %	0,33	-0,03	0,39	0,45	-0,23	1	
Індекс с/г продукції, %	0,55	0,25	0,49	0,52	0,19	0,67	1

Джерело: розраховано автором

Представлені дані у табл. 2.5 (стовпчик «Експорт») свідчать про те, що на обсяги експорту товарів та послуг кожний з факторів має прямий вплив, тобто при збільшенні фактора відбувається збільшення експорту. При цьому, найбільша залежність зафіксована між експортом та такими факторами як: капітальні

інвестиції (0,93), ВВП (0,85) та витрати на інновації (0,66). Це означає, що ці фактори мають найбільший вплив на обсяги експорту, тому потрібно забезпечувати стабільне збільшення ВВП України, а також здійснювати значні вкладення в розвиток виробничо-технічної бази та інновації підприємств.

Середній рівень залежності експорту зафіксовано від індексу с/г продукції (0,55) та нижче за середній серед таких факторів як: прямі іноземні інвестиції (0,32) та індекс промислової продукції (0,33).

Серед обраних факторів за жодним з них не зафіксовано повної відсутності кореляційної залежності, тобто нульового значення коефіцієнта кореляції, тому для побудови регресійної моделі прийнято рішення залишити всі фактори. Відповідно, регресійна модель, що описує залежність експорту України (Y_{ex}) від незалежних змінних (факторів – x_i) має вигляд (2.1):

$$Y_{ex} = a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 + a_5x_5 + a_6x_6 + \varepsilon, \quad (2.1)$$

де Y_{ex} – обсяги експорту, спрогнозовані за допомогою моделі, млрд. дол;

a_i – невідомі параметри (a_i – від 1 до 6);

x_1 – валовий внутрішній продукт України, млрд. дол;

x_2 – капітальні інвестиції, млрд. дол;

x_3 – витрати на інновації промислових підприємств, млрд. дол;

x_4 – прямі іноземні інвестиції, млрд. дол;

x_5 – індекс промислової продукції, %;

x_6 – індекс сільськогосподарської продукції, %

ε – випадкова величина.

Регресійний аналіз представлено у вигляді табл. Д.2 (Додаток Д), який включає визначення випадкової величини, параметрів моделі та рівень її достовірності.

Отже, модель для прогнозування обсягу експорту України залежно від обраних факторів має вигляд (2.2):

$$Y_{ex} = 0,12 \times x_1 + 0,88 \times x_2 + 6,48 \times x_3 + 0,38 \times x_4 + 0,07 \times x_5 + 0,05 \times x_6 - 8,89, \quad (2.2)$$

Параметри моделі (a_i) мають певний економічний зміст, який полягає у тому, що вони показують рівень зміни обсягів експорту. Тобто, наприклад, параметр a_1 (0,12) означає, що при збільшенні ВВП України на 1 гр. од, результуючий показник, тобто експорт з країни збільшується на 0,12 гр. од. Аналогічним чином інтерпретуються всі інші параметри.

Як можна побачити серед всіх розрахованих факторів найбільший економічний ефект на обсяги експорту мають витрати на інновації. Зокрема, при вкладенні 1 гр. од. в інновації експорт з України збільшується на 6,48 гр.од.

Достовірність моделі є достатньо високою, що підтверджується значенням коефіцієнту детермінації (R^2). При значенні більше 0,7 вважається, що модель є адекватною та може використовуватися для моделювання. В нашому випадку коефіцієнт детермінації наближається до 1 та дорівнює 0,953. Це означає, що 95,3% зміни обсягів експорту з України знаходиться під впливом факторів, включених до моделі.

У табл. 2.6 здійснено розрахунки прогнозного значення обсягів експорту з України на 2023 рік за умови, що кожний з факторних показників буде збільшено порівняно з 2022 роком на 10%.

Таблиця 2.6 – Моделювання експорту товарів та послуг з України на 2023 р.

Показник	Випадкова величина	ВВП (x_1)	Капітальні інвестиції (x_2)	Витрати на інновації (x_3)	ППП (x_4)	Індекс пром. продукції (x_5)	Індекс с/г продукції (x_6)
Параметри (a_i)	-8,89	0,12	0,88	6,48	0,38	0,07	0,05
Зміна фактору до 2022 р, %		10%	10%	10%	10%	10%	10%
Прогнозне значення фактора, млрд. дол.		175,2	17,3	0,4	56,2	69,4	86,5
$a_i \times x_i$, млрд. дол.		21,3	15,2	2,4	21,5	4,9	4,5
Експорт (прогноз 2023 р.), млрд. дол		60,94					
Приріст до 2022, %		14,3					

Джерело: розраховано автором

Представлені у табл. 2.6 розрахунки свідчать про те, що цільове збільшення факторних показників на 10% дає змогу з вірогідністю 95,3% розраховувати на те, що експорт з України зростатиме прискореними темпами та складе 60,94 млрд. дол, що на 14,3% більше порівняно з результатами 2022 року.

В умовах воєнного часу та існуючих ризиків забезпечення такого зростання є достатньо високим результатом, який можна буде суттєво покращити після завершення війни та вихід України на шлях сталого розвитку.

Таким чином, запропонована система заходів дасть змогу Україні покращити рівень використання її експортного потенціалу, а побудована модель дозволяє кількісно оцінити вплив факторів та розрахувати прогностичні обсяги експорту товарів та послуг в залежності від цільового рівня розвитку національної економіки (ВВП), рівня вкладень у виробничо-технічну базу (капітальні інвестиції) та інновації, залученості іноземних інвесторів в розвиток економіки (ПП), а також в цілому розвиненості промислового та сільськогосподарського секторів.

ВИСНОВКИ

У підсумку проведеного дослідження варто відзначити, що головна мета дослідження досягнута, а також розв'язані всі поставлені завдання, що дає змогу зробити ряд висновків:

1. Експортний потенціал є невід'ємною складовою національної економіки, що характеризує сукупну спроможність промисловості, окремих регіонів, галузей та підприємств реалізовувати на експорт конкурентоспроможні на зовнішньому ринку товари, послуги, технології та ресурси. Поєднання ресурсного та системного підходів дозволило розкрити зміст поняття «експортний потенціал країни», по-перше, як «сукупності ресурсів суб'єктів господарської діяльності, що використовуються при створенні та виробництві продукції/послуги, конкурентоспроможної на світовому ринку» та, по-друге, «як інструменту сприяння реалізації конкурентних переваг цих суб'єктів на світових ринках з урахуванням національних інтересів країни». Експортний потенціал країни складається з одиничних потенціалів продукції, послуг, технологій (перший рівень), потенціалу підприємств (другий рівень) та потенціалу галузей та регіонів (третій рівень).

2. Формування та розвиток експортного потенціалу країни є складним процесом, що включає комплекс внутрішньо економічних та зовнішньоекономічних складових на всіх стадіях функціонування національної економіки як складної економічної системи. Виділено ряд загальних та специфічних принципів, дотримання яких є обов'язковим для досягнення максимального ефекту заходів розвитку експортного потенціалу. Сформовано процес формування та розвитку експортного потенціалу країни, який дозволяє пов'язати аналіз та прогноз стану експортного потенціалу з формуванням стратегії розвитку національної економіки та запропонувати механізм її реалізації з урахуванням методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності та фінансових можливостей держави.

3. Оцінювання експортного потенціалу на рівні країни пов'язано з рядом проблем, основою з яких є складність формування кількісних показників оцінки потенціалу. За результатами аналізу існуючих методик для оцінки експортного потенціалу сформовано систему показників для оцінки експортного потенціалу країни.

4. За результатами аналізу динаміки експорту товарів-послуг України та оцінювання їх потенціалу відзначено, що останні 13 років Україна стабільно зіштовхується із різного роду викликами, які не давали їй змоги повною мірою реалізовувати той експортний потенціал, який вона має завдяки розмірам країни, вигідному географічному положенню, розвиненій матеріально-технічній базі та загалом бажанню вітчизняних експортерів реалізовувати свою продукцію та послуги на ринках зарубіжних країн.

5. Аналіз проблем та перешкод в реалізації експортного потенціалу України в сучасних реаліях засвідчив, що основною проблемою є агресія сусідньої країни. Обстріли прикордонних територій, ракетні атаки по всій території України не дають змогу повною мірою реалізувати експортні можливості. Серед проблем-наслідків в експорті визначено перешкоди, пов'язані з логістикою, потребою у зміні напрямів експорту, проблеми з відновленням виробничих потужностей, поверненням кваліфікованих працівників назад в Україну.

6. За результатами аналізу сучасного стану в реалізації експортного потенціалу сформовано систему напрямів та запропоновані заходи управління експортним потенціалом України в умовах воєнного часу. Ці напрями включають розвиток внутрішніх ресурсів та зовнішніх ринків, а також усунення різних бар'єрів. В рамках кожного з напрямів запропоновані відповідні заходи, які за умови дотримання комплексного підходу та систематичності дій дозволять розраховувати на позитивний ефект щодо розвитку експортного потенціалу України. Оцінка позитивного впливу заходів проведена на основі використання кореляційно-регресійного аналізу та побудови моделі розвитку експортного потенціалу.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Байдала Н.М. Принципи розвитку експортного потенціалу вітчизняних промислових підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. №7. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.efek_2013_7_26.pdf (дата звернення: 05.05.2023).
2. Байрак В.М. Організаційно-економічні механізми підвищення експортного потенціалу інвестиційного комплексу України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.02. Українська академія зовнішньої торгівлі. Київ, 2012. 18 с.
3. Бестужева С. В. Методичні засади оцінки експортного потенціалу регіону. *Регіональна економіка*. № 5. 2018. С. 75-82.
4. Бестужева С. В. Концептуальні підходи щодо визначення сутності експортного потенціалу. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 8. С. 22-28.
5. Біла С. О. Сучасні тренди розвитку зовнішньоторговельних відносин та ризику «неопротекціонізму». *Стратегія розвитку України*. 2017. № 1. С. 11-16.
6. Бондар Ю.А., Легінькова Н.І., Фабрика І.В. Експортний потенціал підприємства: сутність, принципи формування та умови максимізації. *Вісник післядипломної освіти: «Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. Вип. 16(45). С. 125-140.
7. Валовий внутрішній продукт: офіційний сайт Державної служби статистики України. 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vvp_rik90-20.xlsx (дата звернення: 05.05.2023).
8. Верхоглядова Н.І., Дятлова Н.В. Дослідження сутності потенціалу як економічної категорії. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. №10. С. 1-14. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/7-1.pdf> (дата звернення: 05.05.2023).
9. Гвоздьева О.С. Експорт з України під час війни: як змінилась структура постачань української продукції за кордон. *Електронне видання «Економічна правда»*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959/> (дата

звернення: 05.05.2023).

10. Герасименко Г.О. Формування і розвиток експортного потенціалу України в умовах глобалізації. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 2 (26). С. 22-26.

11. Гладченко Л.І., Іовчева Л.І. Значення і роль експортно-імпортного потенціалу України у створенні валового внутрішнього продукту. *Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки*. 2014. Вип. 75. С. 21-29.

12. Дашборд щодо експорту України в умовах повномасштабної війни: Портал «Дія Бізнес»: експортний напрям. 2023. URL: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini (дата звернення: 05.05.2023).

13. Державна підтримка: Кредитна програма для експортерів: державний портал «Дія Бізнес». 2023. URL: https://export.gov.ua/financing_of_exporters (дата звернення: 05.05.2023).

14. Дорошенко Т.М., Шибіріна С.О. Аналіз експортного потенціалу України в контексті Євроінтеграції. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2021. №24. С. 46-56.

15. Дьомін С.О. Кількісна оцінка експортного потенціалу регіону. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. №6. С. 114-121.

16. Економічна статистика: офіційний сайт Державної служби статистики України. 2023. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2023).

17. Експортний напрям: державний портал «Дія Бізнес». 2023. URL: https://export.gov.ua/38-konsultatsii_dlia_eksporteriv (дата звернення: 05.05.2023).

18. Єрмаков О.А., Паршакова Д.С. Методичні підходи до виявлення джерел формування експортного потенціалу регіону. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. №9. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/264.pdf> (дата звернення: 05.05.2023).

19. Задорожна І.В., Задорожній А.І. Теоретичні підходи до формування механізму управління експортним потенціалом лісогосподарського підприємства.

Економіка та суспільство. 2022. Вип. 35. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1094/1051> (дата звернення: 05.05.2023).

20. Злидник М.І., Лесів І.Б. Методика оцінки експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. *Проблеми економіки*. 2020. №1 (43). С. 23-27.

21. Імпорт та експорт України: вплив війни: You Control. 2023. URL: <https://youcontrol.com.ua/data-research/import-ta-eksport-ukrayiny/> (дата звернення: 05.05.2023).

22. Калюжна Н.Г. Експортний потенціал країни: підхід до трактування поняття. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 30. С. 317-324.

23. Касич А.О., Бабич Ю.А. Зовнішній аспект аналізу експортного потенціалу металургійних підприємств України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. №3. С. 26-31.

24. Козік М. О. Вплив експортного потенціалу на розвиток господарського комплексу регіонів в умовах активізації євроінтеграційних процесів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 20. С. 111-114.

25. Козьменко С.М., Колосок С.І. Методичні підходи до оцінки експортного потенціалу інновацій машинобудування. *Ефективна економіка*. 2010. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=422> (дата звернення: 05.05.2023).

26. Крушніцька Г. Б. Експортний потенціал регіону та шляхи покращення його використання (на прикладі Чернівецької області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.05.01. Київський національний економічний ун-т. Київ., 2011. 19 с.

27. Лаврів І.М. Теоретичні аспекти формування експортного потенціалу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8(1). С. 129-131.

28. Лазарєв О. В. Регіональна соціально-економічна політика. Миколаїв:

Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. Випуск 4. 124 с.

29. Манів З.О., Луцький І.М., Манів С.З. Регіональна економік: [навч. посібник. Франків. ун-т права ім. короля Д. Галицького. Львів: Магнолія 2006, 2009. 640 с.

30. Марченко Д.В., Шталь Т.О. Формування експортного потенціалу як елементу розвитку експортної діяльності підприємства. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2018. № 2. С. 121-126.

31. Міленіна А. Як органічному українському бізнесу брати участь у тендерах за кордоном. Державний портал «Дія Бізнес». 2023. URL: https://export.gov.ua/476-iaak_ukrainskomu_biznesu_brati_uchast_u_tenderakh_za_kordonom (дата звернення: 05.05.2023).

32. МВФ включив Україну до групи країн Європи, які розвиваються: *Електронне онлайн-видання «Економічна правда»*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/16/652620/> (дата звернення: 05.05.2023).

33. Мельник Т.О. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2018. № 8-9. С. 221-224.

34. Петряєва З.Ф., Іващенко Г.А. Методичне забезпечення оцінки експортного потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2020/55.pdf (дата звернення: 05.05.2023).

35. Пілько А.Д., Хоробчук О.І., Дедерчук О.М. Теоретичні основи формування експортного потенціалу регіону. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. №23. С. 20-25.

36. Пирог О.В., Зацепило А.І. Оцінка експортного потенціалу регіонів України. *Економічний простір*. 2019. № 24. С. 146–148.

37. Платонова І. О. Експорт як чинник економічного зростання України в умовах міжнародної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 24(3). С. 37-41.

38. 50 головних експортерів України 2022 року: Електронний журнал «Forbes Ukraine». 2023. URL: <https://forbes.ua/ratings/50-naybilshikh-eksporteriv-ukraini-2022-02032023-12098> (дата звернення: 05.05.2023).

39. Провідні товарні групи російського експорту до країн ЄС з перспективою заміщення. Державний портал «Дія Бізнес». 2023. URL: https://export.gov.ua/737-providni_tovarni_grupi_rosiiskogo_eksportu_v_kraini_eu_z_perspektivoiu_zamishchennia (дата звернення: 05.05.2023).

40. Радченко Є.С. Визначення сутності поняття «експортний потенціал країни». 2020. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/zhurnali/vcheni-zapiski-universitetu-krok/authors-abstracts-vcheni-zapiski-universitetu-krok-n34/Radchenko_ukr.pdf (дата звернення: 05.05.2023).

41. Савченко М.В., Завидовська А.О. Експортний потенціал України та його реалізація у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС. Економічний вісник: Міжнародні економічні відносини. 2021. №4. С. 89-98.

42. Статистика зовнішнього сектору України за методологією 6-го видання "Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції" (МВФ, 2009): офіційний сайт Національного банку України. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення: 05.05.2023).

43. Тюріна Н.М., Шелест Є.О. Сутнісні характеристики експортного потенціалу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2012. № 4. Т. 3. С. 189-196.

44. Федотченко Ю.М. Аналіз методичних підходів щодо управління експортним потенціалом підприємства. *Управління розвитком*. 2013. № 16. С. 147-149.

45. Хачатрян В.С., Стратійчук В.О. Концептуальні основи розвитку експортного потенціалу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 5, Том 1. С. 28-32.

46. Циганков Р.С., Гуртовий Ю.В., Бесчастна Д.О. Концептуальні основи оцінки експортного потенціалу України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і*

управління. 2020. Т. 31(70), № 3(2). С. 172-177.

47. Циганкова Т. М. Міжнародний маркетинг: теоретичні моделі та бізнес-технології: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 327 с.

48. Чернявський І.Ю. Формування та розвиток експортного потенціалу підприємств зернової галузі: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2021. 292 с.

49. Чухраєва Н.М. Сутність та структура експортного потенціалу промислових підприємств. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017 р., № 4-5. С. 97-98.

50. Шестакова О.А. Методологічні аспекти формування механізму управління розвитком експортного потенціалу машинобудівного підприємства. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. Випуск 1. С. 137-145.

51. Юрчишин В. Стан економіки та перспективи її відновлення у 2023 р.: аналітична доповідь (травень 2023). Центр Разумкова. 2023. 15 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/18/2023-MATRA-I-KVARTAL-8.pdf> (дата звернення: 05.05.2023)..

52. World Bank Open Data. 2023. URL: <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 05.05.2023).

53. Exports of goods and services (current US\$): World Bank Data. 2023. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD> (дата звернення: 05.05.2023).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 – Експорт товарів та послуг з України у 2010-2022 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Обсяги, млн.дол.													
Експорт товарів, млн.дол.	51 405,2	68 394,2	68 830,4	63 320,7	53 901,7	38 127,1	36 361,7	43 264,7	47 335,0	50 054,6	49 191,8	68 072,3	44 149,0
Експорт послуг, млн.дол.	11 936,3	14 180,3	14 096,2	14 233,2	11 520,8	9 736,6	9 868,0	10 790,3	11 679,9	15 660,9	11 547,2	12 785,6	9 166,0
Всього експорт, млн.дол.	63 341,5	82 574,5	82 926,6	77 553,9	65 422,5	47 863,7	46 229,7	54 055,0	59 014,9	65 715,5	60 739,0	80 857,9	53 315,0
Структура, %													
Експорт товарів, %	81,2	82,8	83,0	81,6	82,4	79,7	78,7	80,0	80,2	76,2	81,0	84,2	82,8
Експорт послуг, %	18,8	17,2	17,0	18,4	17,6	20,3	21,3	20,0	19,8	23,8	19,0	15,8	17,2

Джерело: складено автором на основі [16; 42; 52]

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1 – Товарна структура експорту України у 2010-2022 рр.

Найменування груп товарів	Роки												
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
УСЬОГО, млн дол. США	47 299	62 383	64 427	59 106	50 552	35 420	33 560	39 701	43 341	46 091	45 143	63 113	40 912
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	9 936	12 804	17 906	17 040	16 670	14 478	15 250	17 739	18 594	22 123	22 161	27 687	23 388
Мінеральні продукти	5 076	6 951	6 304	6 306	5 291	2 672	2 391	3 517	3 883	4 405	4 963	7 874	4 110
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	4 000	6 041	6 028	5 070	3 730	2 436	1 832	2 052	2 381	2 171	2 308	3 173	1 670
Деревина та вироби з неї	1 467	1 855	1 852	2 004	1 954	1 540	1 510	1 647	1 965	1 780	1 758	2 491	2 118
Промислові вироби	616	795	830	846	704	503	463	575	649	697	722	946	568
Чорні й кольорові метали та вироби з них	17 044	21 836	18 490	16 793	14 953	9 164	8 099	9 890	11 402	9 994	8 782	15 719	5 883
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	8 530	10 722	11 181	8 537	5 432	3 339	2 748	2 862	3 002	3 426	3 390	3 819	2 284
Різне*	630	1 379	1 836	2 510	1 818	1 288	1 267	1 419	1 465	1 495	1 059	1 404	891
Структура, %													
УСЬОГО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	21,0	20,5	27,8	28,8	33,0	40,9	45,4	44,7	42,9	48,0	49,1	43,9	57,2
Мінеральні продукти	10,7	11,1	9,8	10,7	10,5	7,5	7,1	8,9	9,0	9,6	11,0	12,5	10,0
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,5	9,7	9,4	8,6	7,4	6,9	5,5	5,2	5,5	4,7	5,1	5,0	4,1
Деревина та вироби з неї	3,1	3,0	2,9	3,4	3,9	4,3	4,5	4,1	4,5	3,9	3,9	3,9	5,2
Промислові вироби	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,5	1,4
Чорні й кольорові метали та вироби з них	36,0	35,0	28,7	28,4	29,6	25,9	24,1	24,9	26,3	21,7	19,5	24,9	14,4
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	18,0	17,2	17,4	14,4	10,7	9,4	8,2	7,2	6,9	7,4	7,5	6,1	5,6
Різне*	1,3	2,2	2,8	4,2	3,6	3,6	3,8	3,6	3,4	3,2	2,3	2,2	2,2

Джерело: складено автором на основі [16; 42; 52]

ДОДАТОК В

Таблиця В.1 – Товарна структура експорту України у 2010-2021 рр., млн.дол.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Усього експорт послуг, млн. дол.	11 936	14 180	14 096	14 233	11 521	9 737	9 868	10 790	11 680	15 661	11 547	12 786
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	1 031	1 446	1 578	1 722	1 334	1 078	1 126	1 420	1 699	1 640	1 353	1 538
Транспортні послуги	7 663	8 848	8 287	7 982	6 102	5 263	5 301	5 861	5 851	9 110	4 988	4 658
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	672	861	1 114	1 477	1 676	1 586	1 644	1 761	2 115	2 576	3 051	4 032
Ділові послуги	1 128	1 375	1 420	1 544	1 250	817	791	922	1 061	1 278	1 257	1 504
Інші послуги	1 443	1 651	1 698	1 508	1 159	993	1 007	827	954	1 057	898	1 054
Структура, %												
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	8,6	10,2	11,2	12,1	11,6	11,1	11,4	13,2	14,5	10,5	11,7	12,0
Транспортні послуги	64,2	62,4	58,8	56,1	53,0	54,1	53,7	54,3	50,1	58,2	43,2	36,4
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	5,6	6,1	7,9	10,4	14,5	16,3	16,7	16,3	18,1	16,4	26,4	31,5
Ділові послуги	9,5	9,7	10,1	10,8	10,9	8,4	8,0	8,5	9,1	8,2	10,9	11,8
Інші послуги	12,1	11,6	12,0	10,6	10,1	10,2	10,2	7,7	8,2	6,7	7,8	8,2

Джерело: складено автором на основі [16; 42; 52]

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1 – Експорт та ВВП України у 2012-2022 рр.

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ВВП, млн. грн	1404669	1465198	1586915	1988544	2385367	2981227	3560302	3977198	4222026	5450849	5191028
Курс грн / \$	7,99	7,99	11,89	21,84	25,55	26,61	27,2	25,8	26,96	27,29	36,6
ВВП, млрд. дол	175,8	183,4	133,5	91,1	93,4	112,0	130,9	154,2	156,6	199,7	141,8
Експорт, млрд. дол	82,9	77,6	65,4	47,9	46,2	54,1	59,0	65,7	60,7	80,9	53,3
Експорт до ВВП, %	47,2	42,3	49,0	52,6	49,5	48,2	45,1	42,6	38,8	40,5	37,6

Джерело: складено автором на основі [7; 16; 42; 52]

Таблиця Г.2 – Співвідношення темпів зростання експорту та ВВП України у 2013-2022 рр.

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Темп зростання ВВП, %	104,3	72,8	68,2	102,5	120,0	116,8	117,8	101,6	127,5	71,0
Темп зростання експорту, %	93,5	84,4	73,2	96,6	116,9	109,2	111,4	92,4	133,1	65,9
Коефіцієнт співвідношення	0,90	1,16	1,07	0,94	0,97	0,93	0,95	0,91	1,04	0,93

Джерело: складено автором на основі [7; 16; 42; 52]

Таблиця Д.1 – Головні макроекономічні показники України за 2020-2022 роки та прогноз на 2022 рік

Показник	2020	2021	2022	2023(п)
ВВП, млрд грн	4222	5 451	5191	6860
ВВП, \$ млрд	156,6	199,7	159,0	178,1
ВВП, % зростання	-3,8	3,4	-29,1	4,0
Безробіття (Світовий банк), %	9,5	9,8	30,0	20,0
Зростання ІСЦ, % (груд.-груд.)	5,0	10,0	26,6	16,2
Зростання ІСЦ, % (ср.)		9,4	20,2	17,2
Середньорічний курс (офіційний), грн/\$	27,0	27,3	32,3	38,5
Сальдо торгівлі товарами і послугами, % ВВП	45	-1,4	-16,3	-15,4
Сальдо рахунку поточних операцій, % ВВП	3,4	-2,0	5,0	1,4
Середньомісячна заробітна плата, грн	11596	14 018	14860	17500
Частка кінцевих споживчих витрат у ВВП, %	92,6	86,9	104,2	98,0

Джерело: складено автором на основі [51]

Таблиця Д.2 – Регресійний аналіз експорту України від факторів

Регресійна статистика	
Множинний R	0,976
R-квадрат	0,953
Нормований R-квадрат	0,905
Стандартна похибка	3,967
Спостережень	13

Дисперсійний аналіз

	df	SS	MS	F	значимість F
Регресія	6	1902,368	317,061	20,147	0,00098
Залишок	6	94,424	15,737		
Всього	12	1996,792			

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-перетин (ε)	-8,89	15,284	-0,582	0,582	-46,291	28,507
ВВП	0,12	0,097	1,251	0,257	-0,116	0,359
Капітальні інвестиції	0,88	0,506	1,743	0,132	-0,356	2,119
Витрати на інновації	6,48	5,137	1,262	0,254	-6,089	19,051
ПІІ	0,38	0,368	1,042	0,338	-0,517	1,282
Індекс пром.продукції, %	0,07	0,157	0,451	0,668	-0,313	0,454
Індекс с/г продукції, %	0,05	0,192	0,270	0,796	-0,418	0,522

Джерело: розраховано автором